

Herman Klomp-prijs voor

Bennie van den Brink

Bennie van den Brink uit Noordeinde kreeg tijdens de Landelijke Dag in november 2005 de Herman Klomp-prijs uitgereikt. Hij ontving de prijs vanwege zijn inzet voor en langdurig onderzoek naar Boerenzwaluwen. De prijs bestaat uit een oorkonde, beeldje en geldbedrag van € 1250,-.

Bennie van den Brink is reeds jarenlang actief als amateur vogelonderzoeker. Zijn aandacht richt zich vooral op de Boerenzwaluw en hij is initiatiefnemer alsmede 'coördinator veldwerk' van het Project Boerenzwaluw van het Vogeltrekstation. Inmiddels heeft hij meer dan 100.000 zwaluwen geringd. Zijn activiteiten beperken zich niet tot Nederland, maar hij leidt ook onderzoeks-expedities naar Afrika, zoals Botswana. Daarbij schuwt hij het avontuur niet: na een avondvangst van Boerenzwaluwen aan de Boteti-rivier gingen Bennie, Rob Bijlsma en Kees Terpstra hun benen wassen (die onder de bagger zaten) in een poel.

Plotseling zagen ze twee koplampjes vlak voor zich in het water; grappig, maar het bleken de ogen van een krokodil!

Volgens de jury is met name zijn artikel over de te verwachten negatieve invloed op Boerenzwaluwen van de voorstellen van de KKM (de Keten Kwaliteit Melk) ten aanzien van bedrijfshygiëne zeer relevant (Hygiënemaatregelen op moderne boerenbedrijven en het lot van Boerenzwaluwen; Limosa 76, 2003). Ook zijn werk in Afrika, waaruit blijkt dat de omstandigheden aldaar een dikke vinger in de overleving van zwaluwen hebben, is het vermelden meer dan waard. Eerder werd in SOVON-Nieuws (2004, nr. 2) al uitgebreid stil gestaan bij zijn activiteiten (interview met Guus van Duin).

De Herman Klomp-prijs werd voor het laatst toegekend in 2001 en is bedoeld voor amateur vogelaars, die zich op originele en meer dan gewone wijze inzetten voor ornithologisch onderzoek. De prijs is vernoemd naar Herman Klomp, die 20 jaar geleden overleed en bijna gelijktijdig voorzitter was van SOVON, NOU en Vogelbescherming, en bekend werd o.a. vanwege zijn onderzoek naar de Kievit.

De commissie van de Herman Klomp-prijs 2005 bestond uit: Th. Piersma, L.S. Buurma en R.G. Bijlsma.

Frank Saris

En verder in dit nummer:

- **Terreingebruik ganzen en zwanen in kaart gebracht**
- **Roodbuiken en Zwartbuiken: Waterspreeuwen in ons land**
- **Specifiek Leeuweriken: Irene Tieleman gaat extreem**
- **Zeldzame broedvogels hadden een goed jaar**
- **Weidevogels vliegen achteruit in het meetnet**
- **Gegevensaanvragen in de omgang**

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON vogeltellingen, over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Chris van Turnhout &
Peter Eekelder (illustraties).

Overname van artikelen of illustraties
alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op
chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.

SOVON-leden ontvangen vier maal
per jaar SOVON-Nieuws en korting
op SOVON-uitgaven.

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen,
zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Hans van Dord
Secretaris: Peter Milders,
L. de Colignylaan 115,
3062 HD Rotterdam, (010) - 4522665.
Penningmeester: Louis Dolmans
Overige bestuursleden: Rob Goldbach,
Adrie Hottinga.

Bureau

Adres SOVON, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen.
Tel: 024-6848111, Fax: 024-6848122,
E-mail: info@sovon.nl
Homepage: www.sovon.nl
Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Directeur Frank Saris

Communicatie Carolyn Vermanen
Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel
Onderzoek en Advies Ruud Foppen

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt
zich ten doel het coördineren, stimuleren
en publiceren van ornithologisch veld-
onderzoek ten behoeve van natuur-
bescherming, beleid en wetenschap.
De vereniging tracht dit doel te bereiken
door het organiseren van grootschalige
projecten waarin wordt samengewerkt
tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en
andere instellingen.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Drukkerij Bloembergen Santee bv

Foto's omslag:

Bennie van den Brink (Harvey van Diek)
Irene Tieleman (Joe Williams)

Verder dromen

In SOVON-Nieuws 3 van 2001 droomde ik al als directeur. Voor mij zag ik een high tech voorspellingsmodel op internet van de vogeltrekbewegingen in ons luchtruim, op verschillende vlieghoogtes. De meeste dromen hebben enige voorspellende betekenis. Nu dus ook: onlangs konden wij, samen met de collega's van de Universiteit van Amsterdam, zo'n model ten behoeve van een betere veiligheid in de lucht voor piloten van de Luchtmacht presenteren. Binnenkort zal dit gelinkt worden naar onze homepage. Dan kunt u het zelf eens beter bekijken. Over dit soort toepassingen konden we een paar jaar geleden inderdaad alleen nog maar dromen. Nu zien we in onze omgeving echter steeds meer vragen opkomen naar de bredere betekenis en het gebruik van onze vogelgegevens, in ruimte en tijd. Dit was en is daarom een duidelijk punt van aandacht in onze nieuwe meerjarenvisie. Terecht dus dat de Ledenraad daar onlangs extra aandacht aan heeft gegeven, waarover elders in dit nummer meer. SOVON gaat haar kernactiviteiten niet veranderen, wij blijven de organisatie die samen met onze vrijwilligers, de achterban, het voorkomen van vogels in de ruimste zin in kaart blijft brengen. Maar een tweede hoofdlijn wordt nadrukkelijk het verdere gebruik en vooral de verdieping van dezelfde gegevens: van de 'kale' basisgegevens naar meer verklaring (waarom gaat het goedslecht met een bepaalde soort, wat is de invloed van beheer, etc.). Dan wordt het wel steeds belangrijker dit goed uit te leggen, want toepassingen dienen een relatie te behouden met het algemene doel van SOVON! Een goede communicatie met de achterban is dus nog belangrijker geworden. Vandaar dat communicatie in feite de derde hoofdlijn is geworden, zowel binnen de organisatie zelf als naar buiten. Dit kunt u binnenkort terugvinden in ons nieuwe meerjarenplan.

Frank Saris.

Agenda

Januari

**(14) Midwintertelling, watervogeltelling monitoringgebieden,
ganzen- en zwanentelling
(21) integrale Waddentelling**

Februari

**(18) watervogeltelling monitoringgebieden,
ganzen- en zwanentelling**

Maart

**(1) start broedseizoen; geen broedvogelformulieren ontvangen?
Neem even contact met SOVON op.
(18) watervogeltelling monitoringgebieden,
ganzen- en zwanentelling**

April

**(15) watervogeltelling monitoringgebieden,
telling Brand- en Rotgans**

Rotgans. Foto: Harney van Diek

Terreingebruik van ganzen en zwanen in kaart gebracht

Vooral ganzen staan momenteel volop in de belangstelling van de politiek. Met de introductie van het nieuwe beleidskader faunabeheer wordt dit seizoen in het hele land invulling gegeven aan nieuw ruimtelijk beleid ten aanzien van Kolgans, Grauwe Gans en Smient. De vogels worden opgevangen in speciaal aangewezen gebieden. Buiten die gebieden worden ze actief verjaagd, eventueel met afschot. Een uitgebreid monitoringprogramma van Alterra en SOVON zal moeten uitwijzen of de opzet de gewenste resultaten oplevert. Eerder zijn wel een aantal kritiepunten geuit, zoals het feit dat de opvang zich concentreert in graslandgebieden, terwijl in een aantal regio's en van een aantal soorten ook belangrijke aantallen en schadegevallen voorkomen op bouwland. Tot dusverre is het terreingebruik van ganzen en zwanen vooral op lokale schaal onderzocht en ontbreekt het aan een landelijk overzicht.

Terreingebruik nader bekeken

Anders dan andere watervogels concentreren grote aantallen ganzen en zwanen zich vooral op boerenland in het landelijk gebied. Zowel vanuit oogpunt van het nieuwe beleidskader als vanuit de monitoringfunctie van ganzen en zwanen in het agrarisch gebied, is het van belang te weten van welke terreintypen de vogels gebruik maken, en of dit door het winterhalfjaar heen constant is, of onderhevig aan seizoensinvloeden. Met de digitalisatie van alle telgebieden in GIS is het sinds kort mogelijk de telgegevens aan terreintypen te koppelen. Eerste analyses met dit materiaal zijn uitgevoerd in het kader van de vorig jaar verschenen "Ganzen- en smientenatlas" van Berend Voslamber e.a. Net als bij de atlas is voor deze bijdrage gerekend met de aanname dat telgebieden die voor meer dan tweederde een bepaald terreintype kennen geheel uit dit type bestaan. Onderscheiden zijn grasland, bouwland en water. Gebieden die voor minder dan tweederde uit een bepaalde habitat bestonden zijn geclassificeerd als 'gemengd'. Het gaat hier om gras- en/of bouwland, maar op dit moment is een betere toewijzing niet mogelijk, evenals een verdere opsplitsing naar bijvoorbeeld gewassen. We zijn hier echter in eerste instantie ook vooral geïnteresseerd in de grote patronen.

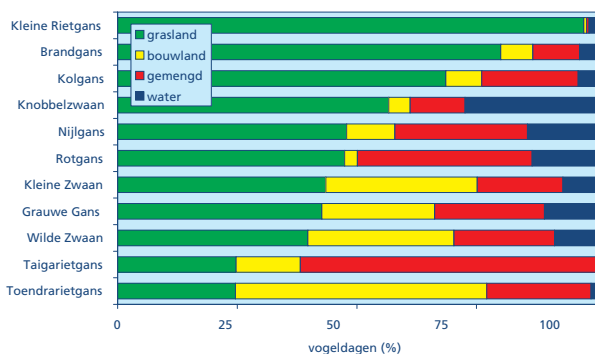
Gras- en bouwland favoriet bij ganzen

In het seizoen 2003/04 blijkt van alle gansdagen tussen oktober en maart 95% doorgebracht op grasland of bouwland. Hoewel we bij grasland (nog) geen onderscheid kunnen maken in de verdeling over cultuurland en natuurgebied zal het hier - gezien de verschillen in oppervlakte - grotendeels om cultuurland gaan. Per soort varieert het terreingebruik uiteraard (figuur 1). Kleine Rietgans worden vrijwel uitsluitend op grasland aangetroffen (97%), terwijl Toendra-

rietgans in belangrijke mate ook op bouwland foerageren (53%). De andere soorten zitten daar tussenin. Bij Kolgans en Brandgans wordt meer dan de helft van alle vogels op grasland waargenomen. Typische 'bouwland-soorten' zijn er afgezien van Toendriarietgans niet; alleen de Grauwe Gans komt nog enigszins in de buurt, alsmede de zwanen (zie onder). Slechts 5% van alle ganzen wordt tijdens de tellingen op het water gezien. Het zal hier vooral gaan om drinkende of poetsende vogels, of groepen die na verstoring op het water uitwijken. Alleen bij Grauwe Gans (11%), Rotgans (13%) en Nijlgans (14%) worden meer vogels in natte gebieden gesignaleerd. Het zijn juist deze soorten die wat betreft hun voedsel ook deels van wetlands afhankelijk zijn, denk aan de overwinterende Grauwe Ganzen in het Verdrongen Land van Saefinghe en de Rotgans in Waddenzee en Deltagebied.

Zwanen en waterplanten

Bij zwanen (numeriek gedomineerd door Knobbelzwaan) is duidelijk een grotere voorkeur voor water te bespeuren. Weliswaar foerageert over het geheel genomen tussen oktober en maart nog altijd 54% van alle zwanen op gras, liefst 23% van de zwaandagen over het hele seizoen wordt tegenwoordig doorgebracht op het water. Het gaat hierbij voornamelijk om groepen zwanen die de uitgebreide kranwier- en fonteinkruidvegetaties op de Randmeren benutten. Andere gebieden waar veel aquatisch foeragerende zwanen worden geteld zijn het Markiezaat (recent grote aantallen Kleine Zwanen), het Noordelijk Deltagebied, het IJssel- en Markermeer en het Lauwersmeer. Niet alle drie de soorten zwanen prefereren wateren als voedselgebied. Zowel bij Kleine als Wilde Zwaan wordt, gerekend naar het hele seizoen, altijd nog een derde (resp. 32 en 31%) op bouwland aangetroffen. De vogels foerage-

Figuur 1. Verdeling van ganzen en zwanen over vier verschillende terreintypen in 2003/04. Bij de categorie 'gemengd' kon geen eenduidig onderscheid worden gemaakt tussen grasland of bouwland.

ren hier voornamelijk op oogstresten (beide soorten) en koolzaad (Wilde Zwaan). Nog meer foeragerende Kleine en Wilde Zwanen zijn op gras te vinden. Knobbelzwanen zijn de meest uitgesproken graseters: 57% wordt tijdens de tellingen op grasland gezien. Dit gebeurt echter vooral in het tweede deel van het seizoen.

Variatie door het seizoen

Het terreingebruik door het seizoen is alleen bij de ganzen over het geheel genomen vrij constant. Per soort zien we echter verschillen (figuur 2). Vooral Taigarietgans en Grauwe Gans zitten aanvankelijk (oktober-december) in belangrijke aantallen op bouwland, voornamelijk op oogstresten van suikerbieten en aardappelen en deels ook op stoppelvelden. Gaandeweg worden die echter ondergeploegd, zodat veel vogels in de winter alsnog op andere voedselbronnen moeten overschakelen. Bij de Kolgans, die in het begin van de winter plaatselijk eveneens in grote groepen op oogstresten foerageert, zien we dat in het seizoensverloop in ieder geval in 2003/04 nauwelijks terug; hier blijft gedurende het hele seizoen sprake van een sterke voorkeur voor grasland (gemiddeld 70% van alle vogels). Grauwe Ganzen zitten zoals eerder genoemd deels ook in wetlands, maar een duidelijk seizoenspatroon geven de aantallen hier niet. Alleen in november-december, als veel Grauwe Ganzen op bouwland pleisteren, ligt het aandeel op water een fractie lager.

Bij de zwanen is er veel meer verloop. Over alle drie de soorten genomen komt bijna de helft (44%) van het aantal in oktober en november voor op het water. Vanaf december schakelen steeds meer zwanen over op grasland en bouwland. Dit patroon zien we bij alle soorten, maar komt het sterkst tot uiting bij Knobbelzwaan en Kleine Zwaan (figuur 2). Bij Knobbelzwaan blijven tot in januari grote aantallen aquatisch foerageren, terwijl bij Kleine Zwaan al in november-december de overstap naar het land wordt gemaakt. Deze soort maakt zoals bekend op het land eerst gebruik van oogstresten en schakelt pas vanaf december, als de meeste oogstresten zijn ondergeploegd, over op voornamelijk gras. Het patroon van een afname van op het water foeragerende vogels is een beetje vergelijkbaar met de afname van oogstresten in de loop van de winter. De beschikbare voedselvoorraad verdwijnt hier echter als gevolg van een natuurlijk proces. Het 'bovengronds materiaal' van de waterplanten sterft in het begin van de

winter af. Daarnaast wordt vermoedelijk een fors deel van de beschikbare biomassa door de vogels al in het najaar geconsumeerd. Door de afname van de beschikbare biomassa aan waterplanten worden de vogels dus gedwongen om te zien naar andere voedselbronnen.

Waterplanten belangrijker?

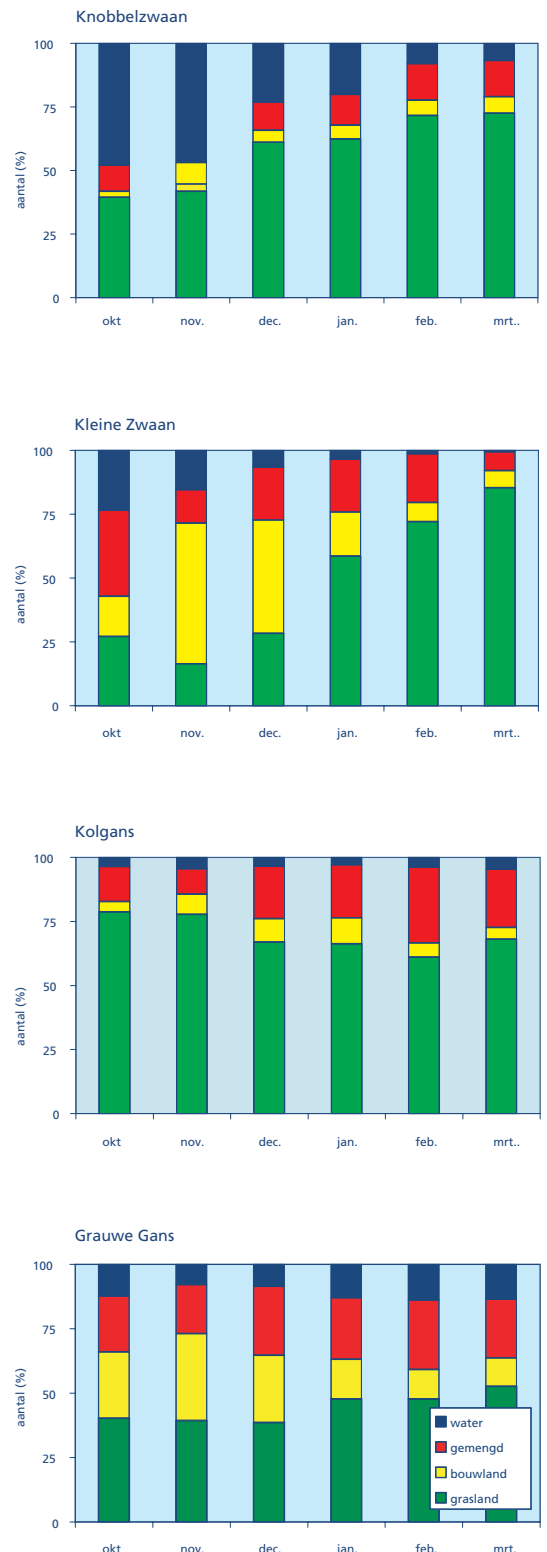
Bij de ganzen lopen de aantallen in alle vier terreintypen over de laatste 15 jaar redelijk met elkaar in de pas. Afgezien van de aantallen op bouwland, is bij alle terreintypen sprake van een significante toename; dit is evenwel vooral gevolg van de groei van het aantal ganzen in Nederland (figuur 3). De onderlinge verhoudingen tussen de benutting van gras- en bouwland (of gemengd) en water zijn niet wezenlijk veranderd. Bij de zwanen zijn er minder uitgesproken trends (figuur 3). Alleen op gras en water manifesteert zich een significante toename. Op het water gaat het zelfs om bijna een verviervoudiging van de aantallen over 15 jaar. Deze groei lijkt recent bovendien door te zetten, terwijl de aantallen op gras vanaf 2001/02 tot afvlakking neigen. Ook in de onderlinge verhoudingen gerekend is het gebruik van wateren significant toegenomen. Verwonderlijk is dat niet, want waterplanten zijn vooral in de jaren negentig, met het ecologisch herstel van een aantal grote wateren (IJsselmeergebied, Randmeren), weer beschikbaar gekomen en oefenen sindsdien een grote aantrekkingskracht uit op herbivore watervogels (zie ook het vorige nummer van SOVON-Nieuws 18 (3): 3-4). In feite betekent het voor de zwanen een stap terug in de tijd, want ook vóór de ineenstorting van de waterplanten als gevolg van eutrofiëring foerageerden belangrijke aantallen op het water (voornamelijk Kleine Zwanen; Knobbelzwanen kwamen in Nederland toen slechts in kleine aantallen voor). Een spannende vraag is ook in hoeverre de beschikbaarheid van waterplanten een rol speelt bij de nog steeds toeneemende populatie Knobbelzwanen. Het lijkt er op dat de groeiende aantallen Knobbelzwanen momenteel voornamelijk op het water worden waargenomen; juist daar nemen ze nog toe, terwijl het gebruik van grasland recent tot afvlakking neigt.

Pieken in bouwlandgebruik

Opvallend is verder dat de trends in de verschillende terreintypen nog een aantal andere fenomenen laten zien. Zo is er zowel bij ganzen als zwanen in 1998/99 een piek in gebruik van bouwland zichtbaar. Dat seizoen kenmerkte zich door een extreem nat

Kleine Rietgans.
Foto: Harvey van Diek

Wilde Zwanen.
Foto: Harvey van Diek

Figuur 2. Seizoensverloop in terreingebruik van enkele soorten ganzen en zwanen op grond van gegevens in 2003/04.

najaar. Naar schatting 30% van de aardappelooft ging verloren, terwijl van de consumptieaardappelen op de klei zelfs 50% gewoon in de grond bleef zitten (gegevens CBS). Veel percelen werden bovendien niet geploegd zodat eventuele oogstresten lang beschikbaar bleven. Dit leverde voor de ganzen en zwanen uitstekende foerageermogelijkheden op. Grote ganzenconcentraties in akkerbouwgebieden waren het gevolg. Een tweede piek is zichtbaar in de strenge winter van 1995/96. Strenge vorst leidde in dit geval eveneens tot een ruimere benutting van bouwland doordat de grasmat vaak 'kapotgevroren' was door het ontbreken van sneeuw.

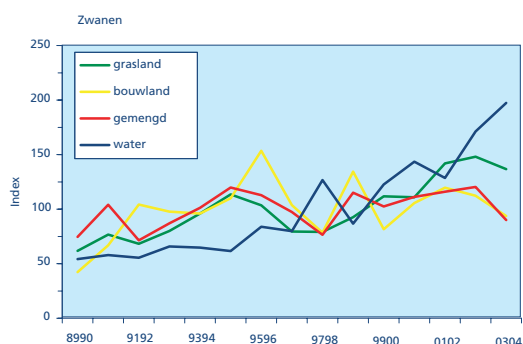
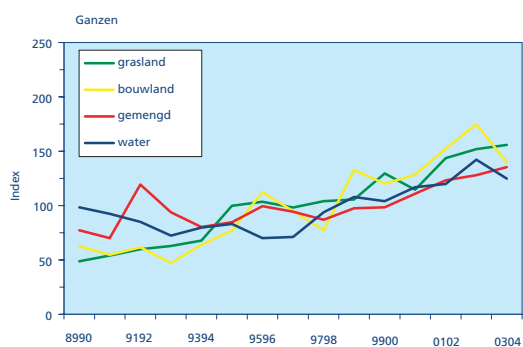
Dynamiek kenmerkt terreingebruik

Afgezien van soorten als kleine Rietgans, Kolgans en Brandgans, blijken de meeste soorten hun terreingebruik door het jaar heen aan te passen aan het aanbod en de omstandigheden. Dit is ook voor het beleid een interessant gegeven, want het lijkt er op dat bij een ruimere beschikbaarheid van oogstresten (waar geen sprake is van schade) de vogels langer op bouwland blijven en

De Ganzen- en zwanentellingen zijn onderdeel van het watervogelmeetnet van het Netwerk Ecologische Monitoring en een samenwerkingsverband van SOVON, CBS, Directie Kennis van het Ministerie van LNV, RIKZ, RIZA en Vogelbescherming Nederland.

minder snel het gras opzoeken. En ook: een groeiend aanbod van waterplanten (lees: betere waterkwaliteit) trekt meer zwanen naar het water. Opmerkelijk is verder dat de voedselvoorkeur niet alleen in de tijd of naar omstandigheden verandert, maar ook naar regio nog verschillend is. Kleine Rietgans zitten in Nederland stevast op grasland, maar worden bijvoorbeeld in Denemarken ook op bouwland aangetroffen. Grauwe Ganzen werden in Zuid-Zweden tot enkele jaren geleden nooit op bietenafval waargenomen, maar hebben die voedselbron daar 'bij toeval' nu ontdekt en blijven langer in die regio hangen en arriveren later op de Nederlandse pleisterplaatsen. De vogels reageren dus niet alleen op veranderingen in het aanbod maar kennen ook lokale tradities. Dat neemt niet weg dat nieuwe ontwikkelingen zichtbaar worden. Eén van die nieuwe ontwikkelingen is de benutting van bietenafval door Brandgans. Vooral sinds het najaar van 1998 wordt deze soort steeds vaker in groepen Grauwe Ganzen en Toendrarietgans op geogste bietenpercelen aangetroffen. Mocht deze trend zich doorzetten, dan zou dit de Brandgans een volledig nieuw voedselperspectief bieden.

In hoeverre het huidige terreingebruik van andere soorten in Nederland zich zal handhaven is allermindst een vaststaand feit. Veel zal afhangen van de EU-landbouwpolitiek en subsidies voor bepaalde gewassen. Het wegvallen van de 'onrendabele' bietenteelt bijvoorbeeld - voorlopig afgewend door nieuwe prijsafspraken - zal grote gevolgen kunnen hebben voor het voedselaanbod voor ganzen en zwanen in het najaar en de vroege winter. Opkomst van de koolzaadteelt daarentegen, ten behoeve van biodiesel of biomassa-krachtcentrales (zoals nu al gebruikelijk in Duitsland), levert volop nieuwe foerageermogelijkheden voor bijvoorbeeld zwanen. En dan is er nog de uitbreiding van de EU en haar landbouwpolitiek naar het oosten. Nu al horen we in delen van Oost-Europa (bijv. Hongarije) geluiden over een afname van ganzen door efficiëntere oogstechnieken en minder oogstresten. Veranderen ook nog de wintertemperaturen en het groeiseizoen, dan wordt duidelijk dat ons huidige beeld van de aantallen, verspreiding en terreingebruik blijvend bijgesteld moet worden.

Figuur 3. Aantalontwikkeling per terreintype (geïndexeerd op het gemiddelde aantal over de hele periode) voor alle ganzen en zwanen samen.

Kees Koffijberg & Jeroen Nienhuis

Vogelbescherming
N E D E R L A N D

Vrijwilligers en vogelwerkgroepen: verdienen geld voor uw project bij Vogelbescherming

Vogelbescherming Nederland merkt dat er op steeds meer plekken in ons land opvallende initiatieven ontstaan om vogels te beschermen. Vrijwilligers stropen de mouwen op om vogels in hun lokale omgeving een handje te helpen. Dat zijn vaak goede, originele projecten die ontstaan vanuit een bijzondere betrokkenheid en passie voor vogels. Vogelbescherming is daar erg blij mee en juicht dit dan ook van harte toe. We merken ook vaak dat goede ideeën blijven steken op gebrek aan (financiële) middelen. En dat is zonde. Vogelbescherming wil u daarbij helpen, samen met de Nationale Postcode Loterij. We nodigen u daarom van harte uit uw idee bij Vogelbescherming in te dienen en geld te verdienen voor uw project. Vogelbescherming heeft hiervoor een speciale 'projectenpot' opengesteld, waarmee een selectie van projecten kan worden beloofd. Dit geld is afkomstig uit de jaarlijkse bijdrage die Vogelbescherming ontvangt van de Postcode Loterij. Goede projecten worden vervolgens geselecteerd en beloofd met een financiële prijs. Projecten kunnen tot en met 31 mei 2006 worden ingediend. Heeft u nog vragen? Bel gerust met Gert Ottens op (030) 693 77 59 of mail met gert.ottens@vogelbescherming.nl. U kunt de informatie ook nog eens nakijken op www.vogelbescherming.nl/projectondersteuning. Veel succes!

NATIONALE
POSTCODE
LOTERIJ

SOVON Vogelonderzoek Nederland is het kenniscentrum omtrent het voorkomen en de verspreiding van vogels in Nederland. Zij verricht landelijk vogelonderzoek ten behoeve van natuurbeleid en -beheer. SOVON is een vereniging van zo'n 7.500 vrijwillige vogeltellers, welke de telgegevens verzamelen, en met een professionele staf van 45 personen op het kantoor in Beek-Ubbergen.

SOVON Vogelonderzoek Nederland is op zoek naar een

managementassistent m/v

We zoeken een stevige persoonlijkheid op MBO/HBO-niveau die van aanpakken weet. Je komt te werken in een team van vier personen, met een eigen, zelfstandige taak.

Functie-inhoud:

- secretariële ondersteuning ten behoeve van het managementteam (email- en postafhandeling, agendabeheer, archivering);
- ondersteuning bij het opstellen van offertes, subsidie- en fondsaanvragen;
- ondersteuning van projectleiders bij het projectmanagement;
- ondersteuning personele zaken, voortgangsbewaking scholing personeel;
- mede uitvoeren van interne communicatie-activiteiten (nieuwsbrief, bijeenkomsten).

Functie-eisen:

- in bezit van een administratieve opleiding, dan wel ervaring van gelijke strekking;
- kunnen signaleren van knelpunten en het aandragen van oplossingen;
- in staat om zowel zelfstandig als in teamverband te functioneren;
- goed kunnen organiseren;
- kennis van projectmatig werken en -administratie.

Wij bieden:

- een afwisselende baan bij een stafafdeling van een non-profit projectorganisatie;
- prima werksfeer;
- een aanstelling voor 24 uur, voorlopig voor een jaar, met uitzicht op verlenging. Tijdelijk behoort een full-time aanstelling tot de mogelijkheden;
- functieschaal 7 (maximaal € 2.387,- bij een fulltime aanstelling), afhankelijk van opleiding en ervaring met een uitloopt naar schaal 8.

Bij gelijke geschiktheid gaat de voorkeur uit naar een vrouw.

Een schriftelijke sollicitatie inclusief CV kan binnen twee weken na verschijnen van SOVON-Nieuws worden gezonden naar: SOVON Vogelonderzoek Nederland, Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen of per email naar: carolyn.vermanen@sovon.nl

Sollicitatiegesprekken vinden plaats in de tweede helft van januari. Voor meer informatie over de aanstelling kunt u terecht bij Carolyn Vermanen of Frank Saris, tel. 024 - 684 81 11. Meer informatie over SOVON is te vinden op www.sovon.nl.

SOVON inventariseert gedurende het broedseizoen op professionele basis broedvogels in opdracht van natuurterreinbeheerders, diverse overheden en andere instanties. Het leveren van kwalitatief volwaardige inventarisaties, geënt op de BMP-methodiek, staat daarbij centraal

Voor het veldseizoen 2006 zijn we op zoek naar enkele professionele

inventarisatie-medewerkers

Functie-inhoud:

- Het uitvoeren van broedvogelkarteringen in het veld.
- Het uitwerken en digitaliseren van de verzamelde data
- Het schrijven van rapportages over de uitgevoerde karteringen

Functie-eisen:

- Een grondige kennis van alle reguliere Nederlandse broedvogels
- Ervaring met broedvogelkarteringen volgens de BMP-methode
- In staat en bereid zijn om veel te reizen en indien nodig buitenshuis te overnachten

- Ervaring met professionele broedvogelkarteringen strekt tot aanbeveling
- Een goede kennis van specifieke soortgroepen als bijvoorbeeld weidevogels strekt tot aanbeveling.
- Full-time beschikbaarheid in het voorjaar strekt tot aanbeveling

Wij bieden:

- Een afwisselende baan met een forse veldcomponent
- Een aanstelling voor tenminste de duur van het broedseizoen
- functieschaal 7 (maximaal € 2.387,- bruto per maand op basis van een full-time aanstelling van 38 uur).

Belangstellenden, speciaal in het westen des lands worden nadrukkelijk verzocht te solliciteren. Nadere informatie kan worden verkregen bij Jan-Willem Vergeer, teamleider Inventarisaties (jan-willem.vergeer@sovon.nl).

Uw schriftelijke sollicitatie met curriculum vitae kunt u voor 1 februari 2006 richten aan SOVON Vogelonderzoek Nederland, Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen.

Frisse wind door WILDzoekers

WILDzoekers, dé jeugd natuurclub van Nederland, gaat opgefrist het nieuwe jaar in. Na een eerste opstartjaar zijn alle plooiën gladgestreken en wordt de nieuwste huisstijl gepresenteerd. De huisstijl sluit nog beter aan bij de belevingswereld van de kinderen, avontuurlijk, stoer, WILD en uitdagend. De WILDzoekers wil de Nederlandse jongeren tussen de 8 en 16 jaar zelf de natuur om hen heen laten ontdekken. Voor en door kinderen is het motto!

Ook in 2006 zal er een weer groot aantal activiteiten georganiseerd worden, zowel landelijk als regionaal. In het weekend van 3 en 4 juni wordt bijvoorbeeld het eerste WILDfestival gehouden. Tijdens dit groots opgezette weekend kunnen jongeren mee op excursies, zijn er workshops, vele activiteiten in de natuur, lezingen en nog veel en veel meer. Noteer maar vast in je agenda en kijk vooral op www.wildzoekers.nl voor meer informatie. Ben jij ook nieuwsgierig geworden naar de club?

Neem een kijkje op de nieuwe site en doe mee!

Roodbuiken en Zwartbuiken: Waterspreeuwen in ons land

Waterspreeuw. Foto: Bart van Buren

Wie ooit een half uurtje naar een Waterspreeuw heeft gekeken, zal genoten hebben van het duiken en zwemmen en de fraaie capriolen die deze fascinerende vogel uithaalt. De Waterspreeuw is één van de zeldzaamste soorten die sinds de start van het Bijzondere Soorten Project - niet broedvogels (BSP) in 1989 op de soortenlijst staat. Al eerder is in SOVON-Nieuws aandacht aan deze soort besteed (Hustings & van Winden 1996, jaargang 9 (4):14-15). Inmiddels is het aantal waarnemingen verdubbeld en is het zinvol om te kijken of het destijds geschetste beeld aan verandering onderhevig is.

Twee ondersoorten

Opvallend is dat er in ons land twee verschillende ondersoorten voorkomen. Zuid-Limburg grenst aan het broedgebied van de Midden-Europese Roodbuikwaterspreeuw *Cinclus c. aquaticus* en elders in het land komen Noord-Europese voornamelijk Zwartbuikwaterspreeuwen voor, *C. c. cinclus*. Nederland ligt aan de uiterste zuidgrens van het wintergebied van deze ondersoort, waarvan broedvogels uit Noorwegen of West-Zweden ons land aandoen. Deze vogels overwinteren verder in het oosten van Schotland en Engeland, Zuid-Zweden, Denemarken en in een brede kuststrook van Duitsland tot in Letland.

Het opvallendste verschil tussen de ondersoorten zit zoals de naam aangeeft in de kleur van de buik. De 'Zwartbuik' heeft zeer donkerbruine, éénkleurige onderdelen. De 'Roodbuik' heeft een diep warmroodbruine benedenborst en buik die samen een roodbruine band vormen. Daarnaast heeft deze zuidelijke ondersoort lichtere bovendelen, nek en kruin dan de nominaat. Het is overigens niet altijd mogelijk een vogel tot op ondersoort thuis te brengen. In de Harz (Dtl), dus in het verspreidingsgebied van 'Roodbuiken', blijkt 8.4% van de broedende vrouwtjes 'zwartbuikig' te zijn. Andersom kunnen Scandinavische vogels een roodbruine band hebben (Zang 2003. *Charadrius* 39: 79-88).

Zeer zeldzame broedvogel

De Roodbuikwaterspreeuw is een zeer zeldzame broedvogel in het zuiden en oosten van ons land. Oude broedgevallen zijn bekend uit Zuid-Limburg (1910-13, 1915, 1920), bij Nijmegen (1913) en bij Winterswijk (1933). Meer recent werd tweemaal gebroed in het zuidelijk Geuldal in het uiterste zuiden van Limburg in 1993 (4 uitgevlogen jongen op 30 april) en 1994 (voeding van jongen in nest, later mislukt). De soort is een regelmatige broedvogel op slechts enkele kilometers over de grens met België en Duitsland.

Zeldzame niet-broedvogel

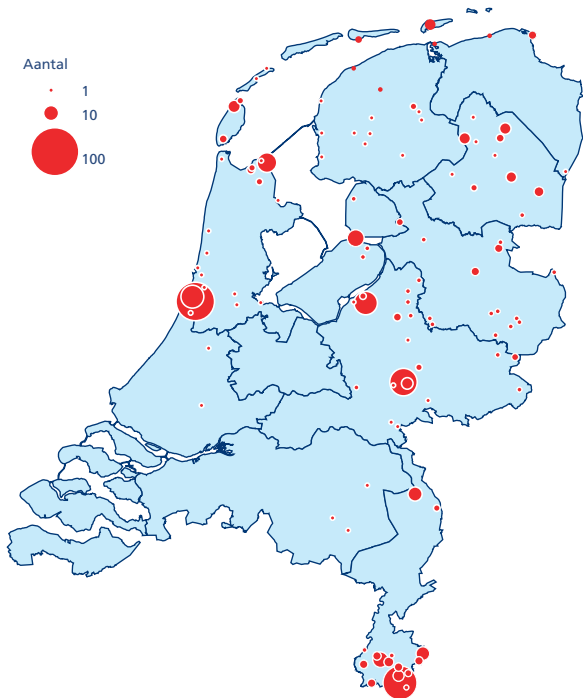
In de BSP-database zijn in totaal 522 waarnemingen opgenomen (565 exemplaren) uit 1989-2005, waarvan er 51 zijn doorgegeven via de website www.waarneming.nl waarmee tegenwoordig wordt samengewerkt. Zonder uitzondering gaat het hierbij om pleisterende vogels. Trekkende Waterspreeuwen zijn extreem zeldzaam maar zijn wel eens gemeld voordat het BSP bestond (bijv. 10 mei 1981, Breskens Zl). In de database zitten vrij veel dubbele en vervolgwaaarnemingen. In totaal hebben de ruim 500 waarneming betrekking op (waarschijnlijk) 170 verschillende vogels.

De Waterspreeuw is buiten de broedtijd vrijwel altijd een solitaire vogel. Bij 36 waarnemingen (7%) werden 11 verschillende duo's gemeld. Uitzonderlijk is de melding van drie vogels langs de Geul bij Epen in het uiterste zuiden van Limburg op 5 november 1994.

Verspreiding 1989-2005

De verspreiding van de Waterspreeuw vertoont een tweedeling met relatief veel waarnemingen ten noorden van de lijn Noordwijk-Nijmegen en in het uiterste zuiden van Limburg. De soort is erg zeldzaam in het zuidwesten van het land met sinds 1989 maar enkele waarnemingen in Zuid-Holland en zelfs geen één in Utrecht en Zeeland (figuur 1).

Van de 170 verschillende exemplaren die in de database zitten zijn er 45 (26%) in Limburg gezien (87 waarnemingen). Aangezien er uit deze provincie geen enkele zekere waarneming van de Zwartbuikwaterspreeuw bekend is (J. van der Coelen & R. Schols, Vogelarchief Limburg), wordt er verder van uitgegaan dat het 'Roodbuiken' betreft. Van de 125 vogels elders in het land wordt hier aangenomen dat het 'Zwartbuiken' geweest zijn. Hoewel anders zou kunnen worden verwacht gezien de nabijheid van de Midden-Europese broedgebieden, waren op ondersoort gebrachte vogels in Noord-Brabant 'Zwartbuiken' (J. E. Kikkert). Dat Roodbuikwaterspreeuwen wel die-

Figuur 1. Verspreiding van Waterspreeuwen in 1989-2005. Per locatie is het maximum aantal pleisteraars per tien-daagse periode gesommeerd waarbij gebruik gemaakt is van de database van de website van www.waarneming.nl (51 waarnemingen) en het BSP (471 waarnemingen).

Orpheusspotvogel; nieuwe BSP-soort

De Commissie Dwaalgasten Avifauna Nederland heeft besloten met ingang van 1 januari 2006 de Orpheusspotvogel niet meer te beoordelen omdat de soort de laatste jaren regelmatig gemeld wordt. Vanaf 2006 zijn waarnemingen welkom bij het Bijzondere Soorten Project (ponscode 1388). Let op: waarnemingen van territoriale vogels s.v.p. doorgeven op het LSB Zeldzame Soorten broedvogel-formulier waarbij documentatie gewenst is (van iedere waarneming de datum en het gedrag doorgeven).

per het binnenland gezien kunnen worden blijkt uit waarnemingen van solitaire vogels in Zeist Ut (geschoten, december 1919) en Kinderdijk ZH (30 augustus 1967, Avifauna van Midden-Nederland).

Seizoenspatroon Rood- en Zwartbuikwaterspreeuwen

De twee ondersoorten laten verschillende seizoenspatronen zien. In Limburg worden het gehele jaar (Roodbuik)waterspreeuwen gezien, met iets hogere aantallen midden in de winter (figuur 2). In de periode 1960-88 was nog sprake van een duidelijke piek in augustus-september, als gevolg van zwervende oude en jonge vogels uit nabijgelegen broedgebieden in België en Duitsland (Hermans *et al.* 1990. Natuurhistorisch Maandblad 79: 71-104). In de rest van het land worden bijna alleen (Zwartbuik)waterspreeuwen gezien in het winterhalfjaar. Na de eerste vogels half september (vroegste 11 september 1994, Amsterdamse Bos) nemen de aantallen vooral vanaf half oktober toe. De meeste vogels worden tussen half december en half februari gezien. De laatste noordelijke vogel werd gemeld op 21 mei 1998 op Ameland.

Favoriete gebieden

Er zijn gebieden waar Waterspreeuwen jaren achter elkaar terugkeren. Het meest bekend zijn de Amsterdamse Waterleidingduinen, waar de soort voor zover bekend in 1966/67 voor het eerst overwinterde langs de infiltratiekanalen (Geelhoed *et al.* 1998. Vogels in het landschap). In 1989/90-2004/05 werd er in minimaal 10 van de 16 winters overwinterd. Verder zijn er gebieden waar in drie seizoenen (Zwartbuik)waterspreeuwen zijn gemeld: Schiermonnikoog nabij het dorp (Fr), het Robbenoordbos bij Den Oever, de Haukessluis bij het Amstelmeer (beide NH), Hierden nabij Harderwijk, Vaassen en Kasteel Roozendaal bij Arnhem (alle Gl). In het zuiden zijn vaste pleisterplaatsen van (Roodbuik)waterspreeuwen de Geul bij Epen (7 jaren) en Berg-Valkenburg (6) en de Worm bij Kerkrade (4).

Een Zwartbuikwaterspreeuw die van 27 november tot en met 31 december 2004 in Emmen verbleef had wel een hele bijzondere

plek opgezocht, namelijk het Noorderdierenpark. Hier werd de vogel meestal gezien in het verblijf van de Stokstaartjes en bij de vijver in de Afrika-savanne en soms zelfs tussen de Kodiakbieren!

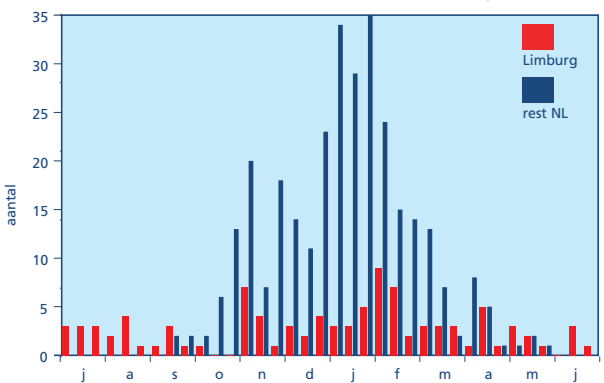
Meer Waterspreeuwen na kou in Duitsland?

Gemiddeld worden er per seizoen ruim 9 Waterspreeuwen gemeld in ons land (uitersten 5-22) waarvan 2,4 in Limburg (uitersten 0-13) en 6,8 in de rest van het land (uitersten 1-22) (figuur 3).

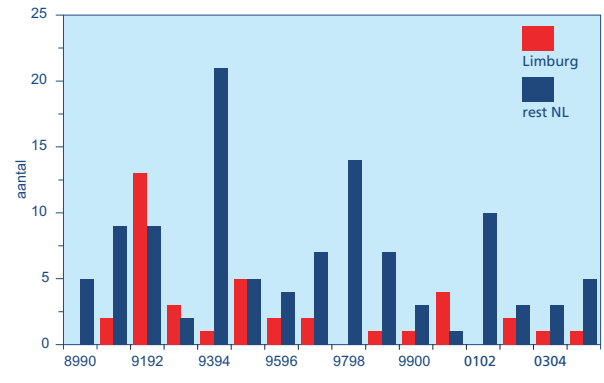
Er is geen duidelijke trend zichtbaar. In vijf van de zes recente seizoenen werden relatief weinig 'Zwartbuiken' waargenomen, maar bij zulke lage aantallen kan toeval een belangrijke rol spelen. In Niedersachsen is het aantal overwinteraars vanaf het begin van de jaren zeventig in ieder geval significant afgenomen en bovendien blijven de echte overwinteraars er tegenwoordig veel minder lang pleisteren. Als oorzaak wordt de klimaatverandering genoemd waardoor sommige Scandinavische riviervogels niet meer dichtvriezen en vogels niet meer weg hoeven te trekken (Zang 2003).

Het seizoen 1991/92 was opvallend goed in Limburg terwijl er in 1993/94 veel vogels elders in het land gemeld werden. Dit werd vooral veroorzaakt door een kleine influx (15 vogels) in oktober en november in het noorden en oosten van het land. Heel opvallend was dat de vogels steeds zuidelijker werden ontdekt. Op 24-27 oktober werden vogels gevonden in achtereenvolgens Vlieland, Makkum Fr, Norg Dr en Texel, op 2-7 november werden vogels gemeld vanuit Middenmeer NH, Diever Dr, Creil Fl, Dwingeloo Dr en Wapenveld Gl (gemiddeld 45 kilometer zuidelijker) en op 22-26 november werden nieuwe vogels gevonden in Hardenberg Ov, Vaassen Gl en Doetinchem Ov (gemiddeld nog weer 40 kilometer zuidelijker).

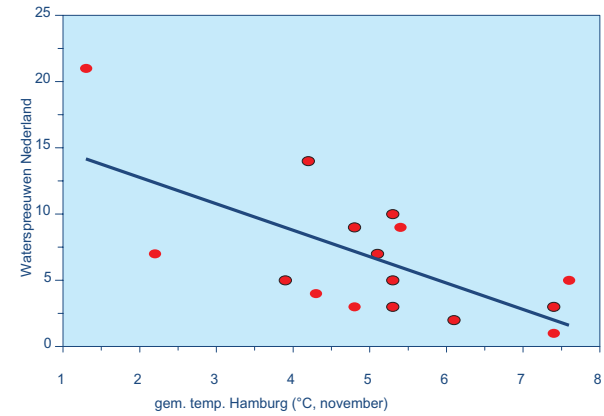
Er is een negatief verband tussen de temperatuur in Hamburg, Noord-Duitsland, in november en het aantal overwinterende noordelijke vogels in ons land (figuur 4, $r=0,48$, $p<0,001$). Er is bovendien een verband tussen het voorkomen van oostenwinden in november in Nederland of Noord-Duitsland en het aantal 'Zwartbuiken', maar dat is geen verrassing aangezien kou en oostenwind in november vaak samengaan. Hoewel het hierbij natuurlijk wel om erg lage aantallen gaat en toeval zeker een rol kan spelen, is het niet onmogelijk dat de temperatuur in Duitsland (die weer verband houdt

Figuur 2. Seizoensverloop van Waterspreeuwen in Limburg (vermoedelijk Roodbuikwaterspreeuwen) en in de rest van Nederland (vermoedelijk Zwartbuikwaterspreeuwen) per tiendaagse periode, zie ook tekst. Hierbij zijn waarnemingen gebruikt van zowel Waarneming.nl als het BSP.

Figuur 3. Aantal waargenomen Waterspreeuwen per seizoen in 1989/90 - 2004/05 (juli tot en met juni, alleen gebaseerd op de BSP-database). Hierbij is onderscheid gemaakt in waarnemingen in Limburg (vermoedelijk Roodbuikwaterspreeuwen) en in de rest van Nederland (vermoedelijk Zwartbuikwaterspreeuwen).

Figuur 4. Gemiddelde temperatuur in Hamburg, Noord-Duitsland in november 1989-2004 (www.wetteronline.de) in relatie tot het aantal Waterspreeuwen in het winterhalfjaar in Nederland (excl. Limburg, vermoedelijk Zwartbuikwaterspreeuwen). Aantallen zijn alleen gebaseerd op de BSP-database.

met de temperatuur noordelijker in Europa) en veel oostenwind in het late najaar relatief veel vogels in ons land (1993) of bijvoorbeeld het westen van Duitsland doet belanden die vervolgens in de loop van het winterhalfjaar in ons land arriveren. Ook is het mogelijk dat bij een koude start van de winter in november meer vogels uit Scandinavië naar het zuid trekken.

Geef waarnemingen door

Om de verspreiding en aantalsontwikkeling van de Waterspreeuw en de andere 93 soorten schaarse en zeldzame niet-broedvogels te blijven volgen hebben we jullie waarnemingen nodig. Waarnemingen (vanaf 1989) kunnen op formulier gezet worden of, en dat heeft onze voorkeur, door worden gegeven via www.sovon.nl. Extra informatie, zoals de ondersoort bij Waterspreeuw, graag bij de opmerking vermelden. Alvast bedankt!

Arjan Boele

Samenwerking SOVON Vogelonderzoek en Waarneming.nl

Onlangs hebben Waarneming.nl en SOVON Vogelonderzoek Nederland een eerste stap gezet op weg naar samenwerking. De via Waarneming.nl ingevoerde gegevens van 94 verschillende soorten schaarse en zeldzame niet-broedvogels worden aan SOVON doorgegeven. SOVON voegt deze bij haar BSP-databestand (Bijzondere Soorten Project, zie hiernaast). Binnen dit SOVON-project worden sinds 1989 waarnemingen verzameld, deze worden gebruikt ten behoeve van onderzoek, beheer en beleid.

Ook SOVON biedt haar waarnemers een digitale invoer van BSP-gegevens via www.sovon.nl.

Een ieder kan dus kiezen welk systeem hem of haar het beste ligt. Zo richt SOVON zich meer op systematische monitoring van soorten met uitgebreide controlemomenten, terwijl Waarneming.nl een prima archief en snelle overzichten biedt voor losse waarnemingen van alle vogelsoorten.

Voor alle duidelijkheid: waarnemers hoeven de schaarse en zeldzame soorten dus niet via beide systemen door te geven!

Oproep gekleurringde Klapekster

Ook dit najaar is het weer spannend: waar duiken gekleurringde Klapeksters op, en hoe ver verwijderd van de ringplaats? In heel Nederland overwinteren naar schatting 100 à 200 Klapeksters. In 2002 is gestart met een onderzoek naar overwinterende Klapeksters. In twee gebieden worden overwinterende vogels voorzien van een unieke kleurring-combinatie: een deel van de Veluwezoom (Gelderland) en de gehele Engbertsdijkswenen (Overijssel). Tot en met april 2005 zijn in deze twee gebieden totaal 23 Klapeksters voorzien van kleurringen. Hoofddoel van het onderzoek is om vast te stellen in hoeverre overwinterende Klapeksters van jaar op jaar trouw zijn aan hun winterterritorium, en of ze zich gedurende het winterseizoen verplaatsen binnen de terreinen; dit alles in relatie tot de voedsel-ecologie van de soort. Diverse gekleurringde Klapeksters (50%) zijn in het winterseizoen 2004/05 waargenomen op min of meer de ringlocatie; meldingen van gekleurringde Klapeksters uit gebieden buiten de Veluwezoom en Engbertsdijkswenen ontbreken tot nu toe. Waarnemingen van gekleurringde Klapeksters zijn zeer welkom, in het bijzonder buiten de vaste onder-

zoeksgebieden.

Voor het onderzoek krijgen de vogels twee gekleurde ringen per onderpoot (kleuren: aluminium, oranje, rood, mint, blauw, donkergroen, geel en wit; géén inscriptie). Een overzicht van combinaties is te vinden op www.cr-birding.be. Noteer bij waarneming van een gekleurringde Klapekster de positionering van de ringen aan de onderpoten: linksboven/linksomder, rechtsboven/rechtsomder (met telescoop op 200 m zichtbaar). Vaak zullen de ringen niet goed zichtbaar zijn omdat de Klapekster 'ineengedoken' zit, waardoor lichaamsveren de poten verhullen. Echter, ook meldingen van deels ontcijferde codes zijn welkom! Verder is natuurlijk de waarneemdatum en de plek (liefst zo nauwkeurig mogelijk) van belang. We hopen dat u bij het zien van een Klapekster nu extra let op ringen, zodat we meer te weten kunnen komen over deze soort.

De Klapeksteronderzoekers:
Peter van den Akker, Andrea van den Berg,
Symen Deuzeman, Henk Sierdsema &
Berend Voslamber.

Guus van Duin, zelf enthousiast vogelaar, is journalist bij Trouw en sinds 1998 freelance medewerker aan SOVON-Nieuws.

Irene Tieleman: verknocht aan de woestijn. Foto Guus van Duin

Mijn broer is een Zeeuw, ik kom uit Groningen. Ben er geboren vlak nadat mijn ouders vanuit Zeeland hierheen waren verhuisd. Mijn opa heeft me ooit ranger van het Wereldnatuurfonds gemaakt en in hun blad stond een stukje over de jeugdbonden. Hier in de Hortus hadden ze regelmatig van die groenmarkten. Daar was ook een NJN-standje, met aardige lui erin. Het ging heel snel eigenlijk: na één jaar zit je in allerlei bestuursfuncties, na twee jaar in het district, en iets later in het landelijk bestuur.

B. Irene Tieleman, opmerkelijk, beginnen met een initiaal

Mijn ouders hebben dat met alle drie de kinderen gedaan: de tweede naam is onze roepnaam. Ik heet voluit Bernadine Irene Tieleman. In de wetenschap is het gebruikelijk om al je namen op het lijstje te zetten. En zeker in Amerika is het not done om een initiaal weg te laten.

Ik ken je van een KNNV-hommelboekje

Bij de NJN heb ik heel veel verschillende dingen gedaan. Een paar jaar strandwerk, een paar jaar insecten, een paar jaar planten, tussendoor altijd wel vogels. Toen de KNNV met het hommelverzoek kwam, zat ik in het bestuur als coördinator natuurzaken. Manja Kwak, mijn medeauteur, kende ik doordat haar dochters ook bij de NJN zaten. Hommels zijn mooi en aibaar, leuk voor een breed publiek.

Biologie studeren was een logische stap

Nou, biologie prijkte ergens onderaan op de middelbare school. Ik vond aardrijkskunde het leukste vak. En Grieks. Na school heb ik gekeken of fysieke geografie iets was, in Utrecht. En ik heb in Wageningen gekeken. Het voordeel is dat je daar alles met alles kunt combineren. Bodem, water en atmosfeer leek me wel leuk, maar uiteindelijk werd het toch bio-

SPECIFIEK... Extreem

Een Groningse in de woestijn?

Bioloog B. Irene Tieleman (32)

woonde er jarenlang.

Onder soms extreme omstandigheden werkte ze aan haar favoriete vogels.

„Die Witbandleeuweriken, daar snap je af en toe niks van.”

logie, in Groningen. Mijn vader zegt altijd dat het een logische stap voor me was.

Is hij dan ook bioloog?

Nee, theoloog. En mijn moeder is onderwijskundige, ze gaf schooladviezen aan onder meer hoogbegaafden.

Leuk, die studie?

Ik wilde ecologie doen en vond het eerste jaar heel vervelend, dus ben ik er sociale geografie bij gaan studeren. Het waren lange dagen en het was vreselijk schools, en lang niet altijd even efficiënt. De practica bestonden grotendeels uit het uitvoeren van receptjes, waar je helemaal niet over nadacht. En als ik op vrijdagmiddag tentamen geografie had, mocht ik niet wegblijven bij practicum. Daar ben ik erg boos om geworden en er uiteindelijk maar mee gestopt.

Het veldwerk

Ik vind het leuk om de link tussen het individu en zijn omgeving te onderzoeken. Mijn eerste onderzoek was op de toendra van Canada: de ontwikkeling van steltloperkuikentjes, hun thermoregulatie. Ze moeten wel zelf eten, maar kunnen zichzelf nog niet warm houden en moeten steeds naar de ouders terug om bebroed te worden. De vraag was of grotere en kleinere soorten dat verschillend doen. We onderzochten een aantal soorten. De Kleinste Strandloper was de kleinste, de Regenwulp de grootste. We verzamelden de eieren, broedden die uit in het lab, en konden zo op allerlei leeftijden het energieverbruik meten. Het gegeven was dat een spier moet investeren, in functie of in groei. Functie is het vermogen om te rillen, met name met de pootspieren. Zo genereren vogels namelijk warmte. Het idee was dat het rilvermogen van die kuikentjes niet kon samengaan met groeien. Kuikens van grotere soorten kunnen

meer investeren in groei doordat ze een groter oppervlak hebben, waardoor ze langzamer afkoelen, en dus minder hoeven te investeren in rilvermogen. Het was een groot project waarbij ook Joe Williams, een Amerikaan, betrokken was. Die kwam net terug uit Namibië, waar hij had gewerkt aan leeuweriken. Via hem kwam ik in de woestijn terecht in plaats van in het noorden, wat logischer lijkt als je in Groningen studeert.

Een hele overgang

Ik was bang dat het veel te heet voor me zou zijn. Koud, oké, dan trek je wat kleren aan, maar warm, daar doe je weinig tegen. Ik wilde het eerst eens uitproberen voor ik er 4 jaar promotieonderzoek zou plannen. Dus om te wennen heb ik in Israël een doctoraalonderwerp gedaan in de Negev-woestijn bij Be'er Sheva. Daar bekeken we hoe Kuifleeuweriken en Woestijnleeuweriken water terugwinnen via hun uitademingsmechanisme. Joe was intussen binnengerold in Saoedi-Arabië om te werken aan een antilope, de Arabische Oryx. Het centrum dat zijn uitvalsbasis was herintroduceerde ook Kraagtrappen. Aan die soort kon ik gaan werken.

Voor de valkenjacht?

Dat is wél zo op een aantal plaatsen in Marokko en in de Verenigde Arabische Emiraten. In Saoedi-Arabië werd het puur vanuit natuurbeschermingsoogpunt gedaan. Gefinancierd door de overheid, eigenlijk direct uit de zak van de minister van buitenlandse zaken, prins Saoed al-Faisal. Het idee was om wilde Kraagtrappen te vergelijken met gefokte. Die laatste werden goed gevoerd en vervolgens losgelaten. Dan keken ze om zich heen: Waar is mijn eten. Die legden allemaal het loodje. De vraag was of dat een kwestie van voedsel was of dat in het wild je behoefte ook anders is wat betreft water en energie. De gefokte trappen bleken daar meer van nodig te hebben. Vervolgens zijn er grotere kooien gebouwd waarin ze ook konden vliegen, voordat ze na een aantal maanden werden losgelaten. Nu gaat het beter. Een van de factoren die meespelen is dat je in de woestijn eindeloze afstanden loopt. Het is heel goed mogelijk dat alleen dat al een groot effect heeft. Op het trainen van de spieren, op energiegebruik, en op het vlak van thermoregulatie: hoe je omgaat met koude of heel warme omstandigheden.

Met een speciaal gasmaskertje kan bij de Witbandleeuwerik de in- en uitstroom van bijvoorbeeld zuurstof gemeten worden. (foto archief Irene Tieleman)

Zomers is het 45 à 50 graden, terwijl het 's ochtends afkoelt tot een graad of 28 à 30. Dat verschil is net zo groot als in Nederland, alleen alles een beetje hoger. In de winter is het overdag 30 graden.

Werden de eieren uitgebroed?

Sterker nog, de vrouwtjes werden kunstmatig geïnsemineerd. Fokken in gevangenschap lukt niet, dus gingen ze met dummyvrouwtjes op de mannetjes af. Op zich al een hele wetenschap. Er waren maar twee of drie mensen die dat konden. Sommige vrouwtjes bleven maar leggen en andere helemaal niet.

En je promotieonderzoek?

Intussen had ik het plan opgevat om dat aan leeuweriken te doen. Ik geloofde alleen niet in het Nederlandse systeem waarbij je mee gaat doen aan een onderzoek dat al door een professor ontworpen is. Ik wilde het zelf bedenken en opzetten. Net in het jaar dat ik afstudeerde werd voor het eerst een stipendium van de Schuurman Schimmel-van Outeren Stichting ingesteld. Ik werd uitgenodigd voor een gesprek en kreeg het uiteindelijk, vlak voor ik naar Saoedi-Arabië ging. Daar heb ik voorgesteld om te blijven helpen bij het Kraagtrappenwerk.

Er waren tentenkampen, trailers, een kok, en een onderhoudsman die de vele lekke banden voor je plakte. Je kreeg er alles, ik heb nooit een cent uitgegeven. Het oorspronkelijke plan voor dat promotiestipendium was eigenlijk om in het zuiden van Afrika te gaan werken. Maar tegen Saoedi-Arabië kon niks op. Bovendien was het in Afrika heel onrustig, met al die blanke boeren die doodgeschoten werden.

In Arabië moest je je wél aanpassen

Als ik naar de stad ging, deed ik geen korte broek aan. En als ik bij de rangers was ook niet. Logisch natuurlijk. Iedereen is altijd superaardig geweest. Ik heb zoveel geleerd van de lokale cultuur. Ik heb er in totaal tweeënhalf jaar gezeten. Vorig jaar wilde ik ook weer terug om de gekleurde populatie bij te houden, maar toen was het er politiek gezien te onrustig. Zeventig procent van de expatriots heeft het land intussen verlaten, en met reden.

Hoe kwam je uiteindelijk op leeuweriken?

Ik wilde graag in een woestijn werken, en aan een gradiënt van omgevingen:

woestijn, halfwoestijn, maar ook plekken als Nederland. Als je dan kijkt welke groepen in aanmerking komen, kun je denken aan tapuiten, maar leeuweriken liggen meer voor de hand. Veldleeuwerik, Boomleeuwerik. In Saoedi-Arabië heb ik vooral aan de Witbandleeuwerik gewerkt.

Die gewoon Hopleeuwerik zou moeten heten

Dat vind ik ook. In het Engels heet-ie terecht de Hoopoe Lark. Prachtige soort, die qua uiterlijk enorm varieert. Die leeuwerik leent zich goed voor onderzoek. Hij is groot, goed te volgen, en het hele jaar territoriaal. Je kan ze zonder problemen in gevangenschap houden met krekels en meelwormen.

Hoe volgde je ze?

Het territorium van een Hopleeuwerik is 800 bij 800 meter. 's Morgens liep ik op grote afstand achter zo'n vogel aan. Maar je moet zelf ook een beetje uit de zon blijven, dus later op de dag gebruik je de auto als schuiltent. Een nadeel was wel eens dat mannetjes graag knokken. Dat is niet zo handig, want dan volgde ik zo'n beest een dag en dan zag hij blijkbaar iets zwartwits helemaal aan de andere kant en was het zzzzoef, eropaf.

Wat onderzocht je precies?

Hun levensloop: hoeveel eieren ze leggen, de kans op overleving en hoe dat allemaal varieert langs die gradiënt. En hoe dat verklaard zou kunnen worden door lichaamsprocessen, vooral hun energie- en waterverbruik. Ik heb veel metingen gedaan. Daar stop je zo'n beest in een kastje en meet hoeveel zuurstof het kastje ingaat en hoeveel er uitkomt als je er een bepaalde stroom lucht doorheen laat gaan. Waterverbruik onderzoek je in het veld met zwaarwater, dat een andere vorm van waterstof en zuurstof in het molecuul heeft. Dat laat je een uurtje op de vogel inwerken. Dan neem je een bloedmonster, zodat je weet hoeveel van die isotopen nog in die vogel rondzwemen. Twee dagen later vang je hem terug, liefst op hetzelfde tijdstip - dat was altijd nogal een uitdaging. Vervolgens neem je weer een monster en kan je zien hoeveel van die isotopen er verdwenen zijn. Dan kun je uitrekenen hoeveel CO2 die vogel geproduceerd heeft en hoeveel water hij heeft verloren. CO2-productie is een maat voor het energieverbruik.

Wat doet zo'n vogel de hele dag?

Ik had ontzettend veel lol in het volgen van een individu, van zonsopgang tot zonsondergang. Elke 15 seconden noteren of hij in de zon of schaduw zit en wat hij doet. De ene dag voerde ik bij, de andere niet. Meelwormen, zaden en drinkwater. In dat laatste waren ze niet geïnteresseerd, maar meelwormen vonden ze prachtig. Zo volgde ik tien individuen in totaal 20 dagen. In mijn oren het geluid van die metronoom, die aangaf wanneer er 15 seconden voorbij waren. Je kijkt als het ware in zijn huiskamer. Het blijkt dat ze een heel strak patroon hebben: 's morgens foerageren we hier, vervolgens doen we dit, dan dat, als het zo laat is gaan we onder dit polletje in de schaduw liggen, en na een tijdje vliegen we weer naar een ander polletje. De eerste dag is alles nog nieuw, maar de tweede dag denk je: O, nu is het zo laat, dan gaat hij vast daarheen vliegen. En verdomd, vijf minuten later gaat hij daarheen. Echt waanzinnig. Dat ze dat water niet wilden drinken, is ook zo opmerkelijk. Het is toch begin juni, 45 graden. Ik zat daar met een doek op mijn kop en om de 10 minuten water eroverheen, pfffff. En die beesten zaten daar alleen maar een beetje in de schaduw te liggen. Ik wilde weten hoe ze hun activiteitenpatroon aanpassen, afhankelijk van hoeveel ze in hun buik hebben. Je kunt je voorstellen dat je eerder aan je siësta begint als je genoeg gegeten hebt, en genoeg water aan je voedsel hebt onttrokken. Want je wilt geen zonnesteek oplopen. De eerste anderhalf uur foerageren ze overal, daarna gaan ze van schaduwplekje naar schaduwplekje en pikken ze insecten van de struikjes. Als het ook daarvoor te heet wordt, gaan ze in de schaduw op de grond liggen en spreiden hun vleugels uit. Ze hebben een enorm gedeelte zonder veren, een soort broedvlek, maar dan veel groter. Zo kunnen ze zich met hun huid direct tegen de koule ondergrond drukken.

Koel?

De vogel is 41 graden, de koule ondergrond 40. Wat die vogels vaak deden, was ondergronds gaan, in hagedissenholen. Daar had je de heerlijke koule sensatie van 38 graden, waar je met je warme buik tegenaan kunt liggen. En zo kun je dus warmte naar de grond geleiden zonder dat het je water kost. Voor zo'n woestijnvogel natuurlijk heel relevant. Hoewel ze geen zweetkliertjes hebben, verdampen

Om de conditie te meten worden
Hopleeuweriken gevangen en gewogen.
Foto: Joe Williams

leeuweriken vooral via de huid. Dat wisten we nog niet. Joe is daar nu op het aan het voortborduren. Als je kijkt naar de opperhuid, dan is de samenstelling van de vetten daar anders, andere moleculen. De woestijnsoorten hebben andere verhoudingen en mogelijk ook minder verschillende soorten vetmoleculen. Het lijkt erop dat ze de huid hebben aangepast. Het is een ingewikkelde balans tussen niet oververhit raken en niet uitdrogen.

Wat eten ze?

In sprinkhanenjaren aten ze die vrijwel uitsluitend. En termieten, als die een keer zwermden na een regenbui. Soms een hagedis. En ze haalden met die grote snavel larven tevoorschijn die aan de plantenwortels zitten. Ik kon ze nooit vinden, heb het wel geprobeerd. Ze moeten het op de een of andere manier kunnen zien, maar hoe? Ze porren niet, maar graven echt, soms een dik gat, en dan trekken ze er heel vaak een vette larve uit, formaatje loopkever. Ik heb paar keer een leeuwerik weggejaagd vlak voordat hij klaar was, en dan vond ik zo'n dikke larve. Maar als ik zelf ging zoeken en graven, leverde dat niets op. Water halen ze uit hun voer. Ik heb daar nooit dauw op de planten gezien.

Ze zijn wel wat raar

Klopt, die Witbandleeuweriken, daar snap je af en toe niks van. Maken een nest bovenop een struikje, of midden op de gravelvlakte. Geen vegetatie, geen schaduw, niks. Of onder een struikje, maar dan wel het meest lullige struikje dat je kunt vinden in die omgeving. Als de kuikens eenmaal geboren zijn, staat de oudervogel er met gespreide vleugels en op hoge poten naast, als een parasolletje. Ze lijken op de een of andere manier te kiezen voor een plek met goed uitzicht in plaats van voor een plek die vanuit warmtehuishoudingsperspectief gunstig is. En dat doet me ook vermoeden dat de overleving van de ouders veel belangrijker is dan wat ze in een bepaald jaar in jongen investeren.

En leeuweriken in Nederland?

Ik heb hier gemeten aan Boomleeuweriken en Veldleeuweriken. Over de groei van een paar soorten is vrij veel bekend uit de literatuur, over de fysiologie nog vrijwel niets. In halfwoestijnachtige gebieden in Spanje heb ik ook gekeken naar Thekla, Kortteen en Kleine Kortteen-

leeuweriken. In de woestijn blijken leeuweriken per gram lichaamsgewicht twee keer zo goedkoop uit te zijn. Ze geven twee keer minder water uit en ze hebben twee keer minder energie nodig. Maar waarom zou een beest in Nederland zo duur zijn? Als je iets overhoudt kun je dat toch stoppen in meer jongen of zoiets? Die beslissingen, hoeveel je kunt investeren in jongen, hoe actief je bent, hoeveel energie en water je gebruikt, al die fysiologische en demografische processen blijken aan elkaar gekoppeld. Als een soort levenspakketjes. Maar we begrijpen nog niet helemaal hoe.

Wat is een duidelijk verschil?

In de woestijn leggen ze meestal 2 of 3 eieren. Afgezien van de nomadische soorten die opduiken waar het geregend heeft, en dus niet zo heel erg hoeven af te zien. In Nederland hebben Boom- en Veldleeuweriken 4 à 5 eieren, en 2 à 3 legsels per jaar. Dus alles bij elkaar zijn dat op jaarbasis 2 jongen in de woestijn en 12 in Nederland. De overleving van de oudervogels ligt in de woestijn waarschijnlijk een stuk hoger. In Nederland hebben Veldleeuweriken 50 procent kans om te overleven als ze eenmaal volwassen zijn, in de woestijn iets van 75 procent. Waarschijnlijk is ook de overleving van de jongen daar veel hoger. Ze blijven wel tot anderhalve maand bij hun ouders. Er wordt gewoon veel meer in de pubers geïnvesteerd. In Nederland is dat volgens de literatuur maar 1 à 2 weken.

Waar halen vogels de energie vandaan om eieren te leggen?

Bij trekvogels wordt onderscheid gemaakt tussen capital breeders en income breeders. De eerste vliegen naar hun broedgebied en afhankelijk van hoeveel reserves ze nog overhebben, gaan ze leggen. Income breeders daarentegen bouwen die reserve op voor elk ei dat ze gaan leggen, dus die kunnen per keer een beslissing nemen op de broedplaats. Ook de Veldleeuwerik en de Boomleeuwerik komen vroeg, en pas een tijd later gaan ze leggen. Dus ruim de tijd om in conditie te komen. Voor een Kleine Zwaan op de toendra ligt dat anders.

En nu?

Ik heb een aanstelling als universitair docent bij de groep van Theunis Piersma. De onderwijstaak is de eerste jaren vrij klein, en wordt vooral gevuld door het

werken met doctoraalstudenten en aio's. Als het veel onderwijs was geweest, had ik er nog niet op gesolliciteerd.

Je werkt ook bij het Max Planck-instituut.

Waar ooit ook Konrad Lorenz werkte, in Zuid-Duitsland. Ik onderzoek Roodborsttapuiten uit Kazakstan (maura), Kenia en Tanzania (axillaris), Ierland (hibernans) en Oostenrijk (rubicola). Vier verschillende populaties waar ze ook hybriden van hebben gefokt. Onder gecontroleerde omstandigheden kan ik bekijken hoe het energieverbruik en het afweersysteem variëren in de loop van het jaar. Deze populaties zijn namelijk geëvolueerd in gebieden waar de seizoensvariatie heel erg verschilt. Die Roodborsttapuiten variëren van blijvers op de evenaar tot langeafstandstrekkers in Kazakstan. Met alle gevolgen voor broedduur, legselgrootte, en rui. Van heel snel tot lekker langzaam. Ik kijk naar het immuunsysteem, omdat we daarmee misschien kunnen begrijpen waarom beesten in een bepaalde omgeving een betere overlevingskans hebben dan elders.

Gecomplieerde materie

Dat is de ellende van het immuunsysteem, het is zo divers. Hoe moet je dat meten? Ik kijk met die Roodborsttapuiten naar het bloed. Ik heb standaardbacteriën. E-coli, Staphylococcus aureus, gevriesdroogde bacteriën die je weer tot leven kunt wekken. Die kan je gewoon bestellen. Je voegt een hoeveelheid toe aan een bloedmonster en maakt daarnaast controleplaten. Dan weet je hoeveel bacteriën door het bloed zijn doodgemaakt. Het is een ecologisch relevante maat. Het gaat er gewoon om dat een vogel in het veld wat bacteriën tegenkomt. Hij moet daar mee om kunnen gaan, ze kunnen vernietigen. Een van de studenten van Theunis heeft uitgevonden dat Steenlopers veel geïnvesteerd hebben in hun afweersysteem. Daar kan je je wel iets bij voorstellen,

(lees verder op pagina 17)

Wederom goed jaar voor zeldzame broedvogels

bij eerdere broedgevallen elders, overigens de handen vol om verstoring door opdringerige bewonderaars te voorkomen! Meldingen van een roepende Kleinst Waterhoen zijn niet ongewoon in Nederland. Dit jaar was er echter een heuse influx: 7 roepende vogels in De Wieden, 5 bij Tienhoven en 3 bij het Naarder-meer. Dankzij nachtelijk inventarisatiewerk is het gelukt op deze laatste plek zelfs jongen te zien. Het aantal broedparen van de Grote Zilverreiger in de Oostvaardersplassen mag dan net niet de 100 zijn gepasseerd, de liefst 97 nesten die vanuit de lucht geteld werden zijn spectaculair genoeg. Met de Pijlstaart was ook iets bijzonders aan de hand. Aan de IJsselmonding werden 15 paren geteld en in het Markiezaatsmeer 12, ongekend voor Nederlandse begrippen.

Opmars

De Middelste Bonte Specht liet duidelijk van zich laten horen. De Limburgse populatie van minimaal 15 territoria is plotseling geëvenaard door Twente met eveneens 10-15. Een verdere groei is reëel, want op een vijftal Twentse locaties waren er wel waarnemingen maar alleen vroeg in het seizoen. Verder heeft de 'Mibo' nabij Boxtel succesvol gebreed en uit Salland is ook een broedgeval gemeld. Broedgevallen in Gelderland in 2006 zouden een logisch vervolg op deze ontwikkelingen zijn. De opmars van de Oehoe is in 2005 niet verder gegaan. Alle broedgevallen (1 in Achterhoek, 4 in Zuid-Limburg) leverden evenwel uitgevlogen jongen op zodat de verwachtingen voor volgend jaar toch weer gespannen zijn.

Zangers uit het zuiden

Of het nu met de klimaatverandering te maken heeft of niet, enkele zangvogels uit zuidelijk Europa nemen verder toe. Illustratief is dat zingende Orpheusspotvogels al snel de aandacht verliezen van waarnemers in Limburg, het wordt bijna gewoon. Vervolgbezoeken bij zingende vogels zijn echter nodig om vast te stellen of het om een territorium gaat, of misschien wel een broedgeval. Cetti's Zangers waren te horen bij Maastricht, in Zeeuws-Vlaanderen en in het Zwanenwater (3). Graszangers horen bij Zeeland en speciaal het Verdronken Land van Saeftinghe; ook elders in die provincie werden op 6 locaties zingende vogels gehoord. Uit het binnenland kwamen meldingen van de Mariapeel en het Fochteloërveen. Het overzicht is verre van compleet dus als u territoria weet, geef het even aan ons door.

Wachten?

Met spanning wachten we op serieuze broedpogingen van Visarend en Zearend. Nu deze soorten met enige regelmaat overzomereren, wordt de kans natuurlijk groter. Wat te denken van een tweetal Zeearenden (een 4e jaars vrouwtje en een adult mannetje) dat de Oostvaardersplassen ook in het broedseizoen trouw bleef? De Kraanvogel die maanden in de Mariapeel verbleef is eveneens intrigerend. In het Fochteloërveen nestelden weer 2 paar Kraanvogels, die beide een jong grootbrachten. Het kost enig geduld, maar deze soorten gaan mogelijk Nederland toch echt veroveren.

Gevarenzone

Ondanks het vele positieve nieuws is er ook een groep soorten waar het slecht mee gaat. Van recent verdwenen soorten als Klapekster en Duinpieper zijn ook in 2005 geen meldingen meer ontvangen. De situatie van Velduil en Blauwe Kiekendief is in het Waddengebied zorgwekkend en dat geldt ook voor de Strandplevier. Het jaar van de Tapuit heeft nog eens extra duidelijk gemaakt dat het ook met deze soort nog steeds bergafwaarts gaat. Minder snel gaat het met de Grote Karkiet, maar de stand brokkelt wel steeds verder af. Nog net niet verdwenen zijn Grauwe Gors en Kuifleeuwerik. De Grauwe Gors wist het hamsterreservaat bij Margraten te vinden; de 4 territoria hier vormen de helft van wat we tot nu toe te horen kregen (elders 2 langs de Maas bij Itteren en 2 bij Maastricht). De toekomst van deze gors oogt dan ook inktzwart. Dat geldt ook voor de Kuifleeuwerik, al is het verrassend dat er nog gebieden zijn met 7 territoria (bouwterreinen bij Veldhoven) en 3 (industrieterrein bij Venlo). In Zuid- en Noord-Holland zou de soort inmiddels verdwenen zijn.

Mocht u nog gegevens over zeldzame broedvogels hebben liggen dan zouden wij die graag spoedig ontvangen. Op dit moment werken we aan het broedvogelverslag over 2004. Alle broedvogeltellers ontvangen dit rapport komend voorjaar als dank voor hun inspanningen.

Het LSB is een onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring. Het LSB-project wordt uitgevoerd in samenwerking met het CBS en wordt financieel mogelijk gemaakt door het LNV-DK

Michiel van der Weide

Nieuws over zeldzame broedvogels wordt vandaag de dag makkelijk wereldkundig gemaakt op internet via waarnemingsites en e-mailnieuwsgroepen. Regionale overzichten waren al te lezen in de provinciale nieuwsbrieven van SOVON. Nu dan een eerste overzicht voor Nederland. De belangrijkste bron hiervoor zijn de districtcoördinatoren (DC's); de ogen en oren van SOVON in de regio.

De DC's kwamen begin november bij elkaar aan de rand van de Strabrechtse Heide om de resultaten door te nemen. Dankzij het telwerk van iedereen valt er veel te melden, meer dan op deze pagina past.

Goed jaar

Veel zeldzame soorten kenden in 2005, net als in het voorgaande jaar, een goed seizoen. Zo overheersen bij Roerdomp, Porseleinhoen, Nachtzwaluw, IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart positieve berichten die duiden op hogere aantallen dan verleden jaar. De 47 Porseleinhoentjes in De Wieden en 50 Roerdompen in de Oostvaardersplassen zijn sprekende voorbeelden. De populaties van Woudaap en Kwak zijn in historisch perspectief minimaal, maar in 2005 was zeker geen sprake van achteruitgang. Dat de Grauwe Klauwier een goed jaar kende was al in de vorige SOVON-Nieuws te lezen. Als aanvulling op de daar beschreven succesvolle terugkeer in de duinen kan worden gemeld dat er in de uiterwaarden van de Waal een territorium was gevestigd. Succesvol was deze poging echter niet.

Spectaculair

De broedende Lachsterns van het Balgzand zijn zeker spectaculair te noemen. Tot tweemaal toe bouwde een paar een nest, iets dat sinds 1958 niet meer in Nederland vastgesteld was. Niet minder spectaculair was het broedgeval van de Wilde Zwaan in Drenthe (zie het juli nummer van SOVON-Nieuws), een nieuwe broedvogelsoort voor Nederland! Bijeneters zochten ook dit jaar Nederland weer op. In het Zuid-Hollandse duingebied Solleveld brachten 3 paren jongen groot. Terreinbeheerders hadden, net als

Weidevogels vliegen achteruit in het Weidevogelmeetnet

Grutto. Foto: Harvey van Diek

Indexen en trends in de periode 1990-2004

De weidevogels zijn de laatste tijd weer volop in het nieuws. Radio, televisie, landelijke dagbladen en vele regionale kranten besteedden ruim aandacht aan de alarmerende cijfers over de weidevogelstand die CBS en SOVON eind oktober bekend maakten. De cijfers hebben ook geleid tot vragen in de Tweede Kamer. In dit artikel meer details over de recente ontwikkelingen.

De laatste bolwerken worden geslecht?

Tot voor kort leken de bolwerken voor weidevogels nog redelijk stand te houden, maar in de afgelopen jaren zien we hier een duidelijke kentering in. Met name de veenweidegebieden ten noorden van Amsterdam en in het Groene Hart lijken leeg te lopen, blijkbaar zijn nu ook de laatste weidevogelbolwerken aan de beurt. De laatste trendberekeningen laten zien dat veel soorten het in de laatste vijf jaar gemiddeld nog slechter deden dan in de voorgaande jaren. Enkele soorten komen steeds meer in het nauw. Kennelijk ontbreekt het ons nog steeds aan voldoende kennis om dit proces tot staan te brengen of zijn de genomen maatregelen niet verstrekkend genoeg, dan wel te vrijblijvend van karakter. De tijd begint te dringen als we hier nog verandering in willen aanbrengen. Is het voor de Grutto 5 voor 12, voor de Veldleeuwrik is het inmiddels 1 voor 12.

Weidevogelmeetnet

Ongeveer 75% van het landoppervlak in Nederland bestaat uit agrarisch gebied. In meer dan 1000 agrarische proefvlakken (figuur 1) worden jaarlijks weidevogelparen geteld. Ongeveer de helft van deze proefvlakken is afkomstig uit provinciale meetnetten, de rest wordt geteld door vrijwilligers. Hiermee is het mogelijk om uitspraken te doen over de aantalsontwikkeling van broedvogels.

Moeilijke trendberekeningen

De trendberekening wordt bemoeilijkt doordat zich binnen agrarisch gebied grote verschillen voordoen in aanwezigheid en dichtheden van weidevogels en doordat de aantalsontwikkeling van een soort soms sterk verschilt per gebied. Daarnaast zijn proefvlakken niet random (toevallig) verdeeld: vaak zijn de slechtere weidevogelgebieden onder- en de goede gebieden overbemonsterd. Voorts ontbreken soms tellingen in de gegevensreeks. Bij het bepalen van landelijke indexcijfers en trends wordt zo goed mogelijk rekening gehouden met deze factoren. Zo worden ontbrekende tellingen in een gebied bijgeschat vanuit gebieden die goed

vergelijkbaar zijn (zelfde fysisch-geografische regio). Vervolgens worden gebieden waar relatief weinig proefvlakken liggen zwaarder meegewogen in de analyse. De beoordeling van trends in de NEM-meetnetten is gestandaardiseerd en de betrouwbaarheid van de trend wordt in de beoordeling meegenomen. Een belangrijke grenswaarde is een jaarlijkse aantalsverandering van 5%. Bij een sterke toe- of afname betekent dit over een periode van 15 jaar resp. minimaal een verdubbeling of een halvering van de populatiegrootte.

Resultaten

In het Weidevogelmeetnet zijn trends bekend over verschillende periodes. De totale onderzoeksperiode omvat 1990-2004 (15 jaar). De lange-termijntrend geeft een goede indicatie van hoe een soort ervoor staat, maar de trend over de laatste vijf jaar geeft een krachtiger signaal af; daarom wordt ook deze hieronder gebruikt.

Toename!?

In Nederland nemen Kuifeend en Tureluur over de totale onderzoeksperiode toe. Bij de Kuifeend zien we dat ook terug in de index voor 2004 (130%), maar de Tureluur zit in 2004 weer op dezelfde aantallen als in 1990. Deze soort vertoonde in de afgelopen vijf jaar een afname en gaat na een eerdere toename nu mogelijk de andere steltlopers achterna. De aantallen Kuifeenden lijken momenteel te stabiliseren.

Stabiel?

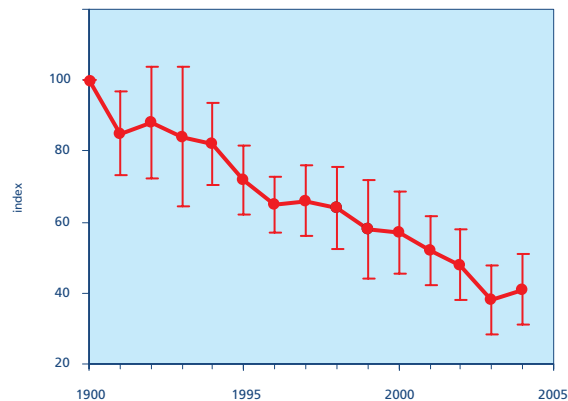
Alleen de populatie Gele Kwikstaarten wordt op langere termijn als stabiel beoordeeld, maar de indexen vertonen wel een nogal grillig verloop; gerekend over de laatste vijf jaar is er zelfs sprake van een sterke afname. Als deze trend doorzet, zal de Gele Kwikstaart in de komende zeven jaar halveren en hebben we in 2011 nog maar eenderde van de aantallen uit 1990.

Afname!

Slobeend, Scholekster, Kievit, Grutto en Graspieper nemen allen (matig) af. De

Figuur 1. Het Nationaal Weidevogelmeetnet bestaat uit 1108 proefvlakken verspreid over Nederland.

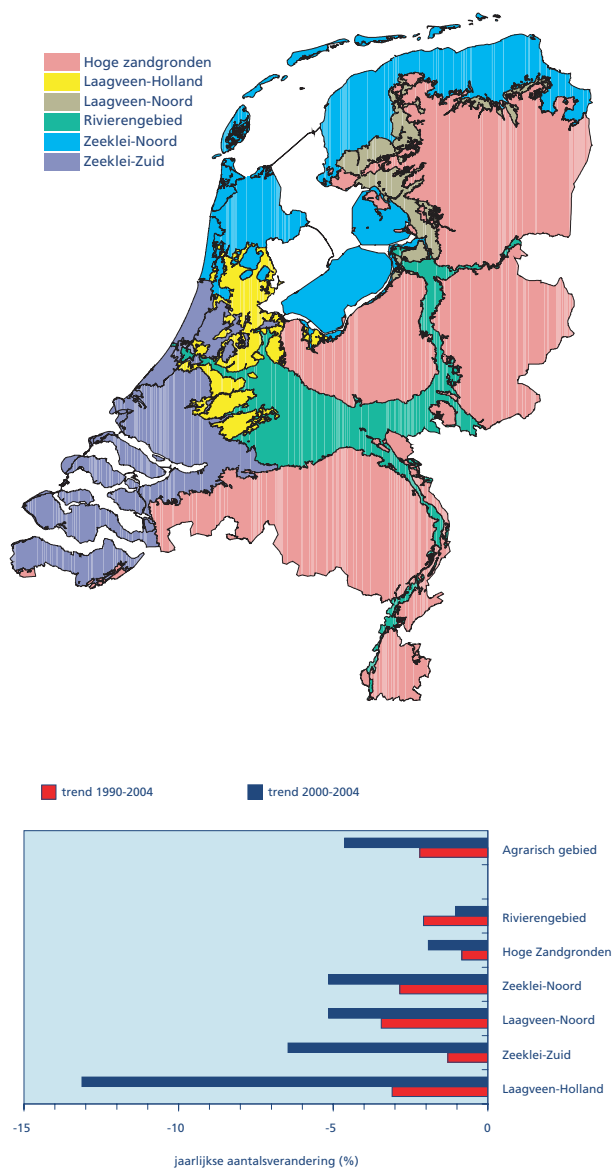

Figuur 2. Index met betrouwbaarheidsinterval voor de Veldleeuwrik in Nederland in de periode 1990-2004.

Kievit. Foto: Harney van Diek

* Natuurgebieden: minimaal 40% in bezit van een terreinbeherende organisatie en als weidevogel-gebied beheerd; gebieden met agrarisch natuurbeheer: op minimaal 40% is een SAN- of RBON-overeenkomst voor weidevogels van toepassing; gebieden met regulier agrarisch gebruik: overige proefvlakken.

Figuur 3. De gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering van weidevogels in het agrarisch gebied en binnen de zes regio's die in het Weidevogelmeetnet worden onderscheiden voor de totale onderzoeksperiode (laatste 15 jaar) en de laatste 5 jaar. Het weidevogelmeetnet beoogt voor de zogenaamde 'inrichtingssoorten' ook op regionaal niveau uitspraken te doen. Het betreft Slobeend, Kuifeend, Scholekster, Kievit, Grutto, Tureluur, Veldleeuwerik, Graspieper en Gele Kwikstaart.

indexwaarden verschillen echter nogal. Zo is nog maar de helft van de scholeksteraantallen uit 1990 in 2004 aangetroffen, terwijl van de Kieviten nog 84% aanwezig was. De Grutto zit in 2004 nog op tweederde van de aantallen uit 1990. De koploper in achteruitgang is de Veldleeuwerik (figuur 2) die zowel over de totale onderzoeksperiode als over de laatste vijf jaar sterk afnam. In 2004 hadden we nog maar 41% van de aantallen uit 1990. Bij gelijkblijvende trend zal de stand verder dalen en in 2011 maar 20% bedragen van die in 1990. Een vergelijkbaar patroon wordt aangetroffen bij andere soorten van het agrarisch gebied; gemiddeld doen ze het de laatste vijf jaar slechter. In deze soortgroep bevinden zich echter ook uitersten. De Kraakeend nam over de totale periode jaarlijks met ongeveer 12% toe, terwijl de Patrijs met meer dan 5% per jaar afnam. De trend over de laatste vijf jaar lijkt zich iets gunstiger te ontwikkelen.

Veranderingen in soortenrijkdom

Lagere aantallen leiden tot het verdwijnen van soorten en dus tot veranderingen in de biodiversiteit. In een onderzoek door het Milieu- en Natuurplanbureau, CBS en SOVON zijn de proefvlakken van het weidevogelmeetnet verdeeld over natuurgebieden en gebieden met agrarisch natuurbeheer dan wel regulier agrarisch gebruik*. Voor elke categorie is onderzocht hoeveel van de negen 'inrichtingssoorten' gemiddeld aanwezig is. In 1995 was het aantal aanwezige soorten in natuurgebieden en gebieden met agrarisch natuurbeheer gelijk, terwijl in regulier agrarisch gebied gemiddeld twee soorten minder voorkwamen. Sindsdien is zowel in gebieden met agrarisch natuurbeheer als regulier agrarisch gebruik 12,5% van de onderzochte weidevogelsoorten verdwenen. Een nadere analyse naar de relatie tussen soortenrijkdom, beheer en grondgebruik is wenselijk.

Regionale ontwikkelingen

Veel weidevogels gaan in Nederland achteruit, maar is dat overal het geval? Zijn er bepaalde regio's waar het beter of slechter gaat? Dit is onderzocht door de indexen van de negen 'inrichtingssoorten' (meetkundig) te middelen per fysisch-geografische regio. De gemiddelde index geeft een indruk van de aantalsontwikkeling van de gezamenlijke weidevogels (figuur 3). De indexen van Laagveen-Holland, Zeeklei-Zuid en de Hogere Zandgronden steken over de gehele periode gezien gunstig af bij die van het agrarisch gebied in zijn totaliteit. De overige

regio's laten lagere indexwaarden zien. Tegelijk wordt echter duidelijk dat de indexwaarden voor Laagveen-Holland en Zeeklei-Zuid recent sterk zijn gedaald.

Op de gemiddelde indexwaarden per regio is een tijdreeksanalyse uitgevoerd met het programma TrendSpotter. Dit programma modelleert een trend door de gemiddelde indexwaarden, waarmee het percentage jaarlijkse verandering kan worden berekend. Over de afgelopen 15 jaar gerekend namen de aantallen weidevogels in agrarisch gebied jaarlijks met ruim 2% af. Zeeklei-Zuid en Hogere Zandgronden laten een minder sterke afname zien, de overige regio's een sterkere achteruitgang. Daarbij valt vooral op dat in Laagveen-Noord de jaarlijkse afname ruim 3% bedraagt.

De ontwikkeling over de laatste vijf jaar is ronduit dramatisch. In het hele agrarisch gebied namen de aantallen jaarlijks met bijna 4,5% af. Een ruime verdubbeling van de afnamesnelheid, vergeleken met de hele periode. Verbazingwekkend genoeg steken nu alleen Hogere Zandgronden en het Rivierengebied relatief gunstig af (jaarlijkse afname 1-2%), misschien omdat de sterkste afname hier in een eerder stadium plaatsvond. De ontwikkelingen in de overige regio's springen echter meer in het oog, vooral in Laagveen-Holland waar de jaarlijkse afname 13% bedroeg. Maar ook de aantallen in Zeeklei-Zuid gaan recent hard achteruit, met ruim 6% per jaar. Die sterke achteruitgang wordt voor een belangrijk deel bepaald door de zangvogels onder de weidevogels. In Laagveen-Holland neemt de Veldleeuwerik bijv. in de laatste vijf jaar jaarlijks met ruim 23% af. Bij een gelijkblijvende trend zal over vijf jaar ongeveer driekwart van de Veldleeuweriken uit deze regio verdwenen zijn!

Het nationale weidevogelmeetnet is een samenwerkingsverband tussen het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), SOVON Vogelonderzoek Nederland en de provincies, maakt deel uit van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) en wordt financieel mogelijk gemaakt door DK-LNV.

Wolf Teunissen & Leo Soldaat
(SOVON & CBS)

Het in oktober verschenen artikel is als pdf beschikbaar via www.sovon.nl.

Vogelgegevens steeds belangrijker bij wettelijke toetsingen:

hoe gaat SOVON in de toekomst om met gegevensaanvragen

Het gebruik van vogelgegevens binnen de huidige natuurwetgeving is de afgelopen jaren steeds belangrijker geworden. Wekelijks komen bij SOVON vragen binnen voor gegevens ten behoeve van onder andere ontheffingsaanvragen van de flora- en faunawet, passende beoordelingen voor vogel- en habitatrictlijngebieden en in het kader van milieueffectrapportages. In het vorige nummer van SOVON-Nieuws lieten we zien hoe dergelijke aanvragen in z'n werk gaan en welke regels SOVON voor aanvragers hanteert. Eén van die regels is dat waarnemers akkoord moeten gaan met het gebruik van de door hen verzamelde gegevens.

Huidige werkwijze

De ervaringen tot nu toe leren dat bijna alle waarnemers (95%) akkoord gaan met het doorleveren van gegevens. Velen juichen het zelfs toe, omdat ze inzien dat hun vogelgegevens een belangrijk instrument zijn als indicator van de natuurwaarden van een gebied. En het gebeurt meer dan eens dat projecten moeten worden aangepast op grond van de beschikbare vogelgegevens. Veel waarnemers vinden het een goede ontwikkeling dat vogelgegevens een steeds bredere toepassing krijgen: dus niet alleen voor het bepalen van verspreiding en trends, maar ook bij de ondersteuning van natuurbeleid en natuurwetgeving in ons land. Die is er op zijn beurt bij gebaat dat alle beschikbare en kwalitatief beste gegevens bij toetsing worden gebruikt. De bij SOVON beschikbare gegevens hebben bovendien als voordeel dat het om tellingen gaat die volgens een gestandaardiseerde werkwijze zijn verzameld.

In de huidige praktijk wordt na een gegevensaanvraag met de waarnemer contact opgenomen over het hoe en waarom van de aanvraag, en wordt om toestemming gevraagd de gegevens te gebruiken. Het zal duidelijk zijn dat deze werkwijze met de huidige toegenomen vraag om gegevens een enorme werkdruk met zich mee brengt. Mensen zijn bijvoorbeeld niet tijdig te bereiken of de adresgegevens blijken niet meer te kloppen. Al langer wordt er op gestudeerd of we een werkwijze kunnen ontwikkelen die én de uitvoering van projecten versoepelt, én tegelijk de waarnemers blijft informeren over gegevensaanvragen.

Advies van de Ledenraad

Het leveren van gegevens aan derden en de toestemming van waarnemers was één van de agendapunten op de Ledenraad van 7 november jongstleden. Verschillende door het SOVON-kantoor voorgestelde opties passeerden daar de revue en werden op hun voors en tegens bekeken. Uiteindelijk heeft

de Ledenraad gekozen voor een belangrijke aanpassing van de huidige werkwijze. Die komt er op neer dat we alle bij SOVON als teller geregistreeerde mensen via een brief de vraag willen voorleggen of de door hen verzamelde gegevens ook gebruikt mogen worden voor wettelijke toepassingen. Daarbij had de Ledenraad een aanvullende suggestie die we overnemen: de tellers blijven geïnformeerd over de projecten waarvoor hun gegevens aangevraagd worden, alleen gebeurt dat niet meer vooraf maar na afloop van een project. Via een e-mail of brief naar de betrokken waarnemer(s) willen we informatie omtrent het type project en de geleverde data in de routine van gegevensaanvragen opnemen. Op die wijze blijft iedereen op de hoogte wat er met zijn of haar gegevens gebeurt, maar wordt de werkdruk en de tijdsdruk op kantoor verminderd.

Financiële tegemoetkoming

Bij sommige tellers leeft de wens bij doorlevering van gegevens een financiële tegemoetkoming te ontvangen, vooral als sprake is van aanvragen van ingenieursbureaus. SOVON heeft zich altijd op het standpunt gesteld dat geld overmaken aan individuele vrijwillige tellers nooit aan de orde kan zijn. Dat standpunt blijft onveranderd. Meedoen aan projecten van SOVON is en blijft voor iedereen op vrijwillige basis. De één wel en de ander niet betalen zou dit principe teniet doen. Wel is het denkbaar dat Vogelwerkgroepen in sommige speciale gevallen een bescheiden onkostenvergoeding krijgen. Een ander idee dat op dit moment leeft, en ook door de Ledenraad wordt omarmd, is om aan het eind van elk boekjaar te kijken of, en hoeveel er "verdiend" is aan gegevensaanvragen. Vervolgens zoeken we hier een goede bestemming voor die duidelijk gerelateerd is met het verzamelen van gegevens. Zo kunnen we dit bedrag steken in projecten als het PTT of het BSP, die beide door SOVON geheel op eigen kosten worden gefinancierd. Een andere mogelijkheid is om waarnemers

te voorzien van bijvoorbeeld handtellers of schrijfplankjes.

Hoe kijken de tellers er tegenaan?

Zoals gezegd zullen we binnenkort alle tellers met een brief aanschrijven waarin om een standpunt ten aanzien van de gegevensleveringen wordt gevraagd. Het gaat dan om die waarnemers die als vrijwilliger aan SOVON-projecten meedoen. Bij instituten of andere professionele tellers die gegevens aanleveren blijven de bestaande afspraken over levering aan derden gewoon zoals ze zijn. Het blijft uiteraard mogelijk ook als vrijwillige teller ervoor te kiezen alles bij het oude te laten en ook in de toekomst steeds gebeld te worden voor toestemming. Gezien de ervaringen tot nu toe, hopen we echter dat de hierboven beschreven nieuwe werkwijze bij de meeste waarnemers instemming kan vinden. We willen de nieuwe werkwijze een jaar op proef draaien en dan kijken hoe de praktijk verloopt.

Gegevens voor onderzoeksdoelinden

De bij SOVON opgeslagen tellingen worden niet alleen voor wettelijke toepassingen gebruikt. Bij het grootste deel van de onderzoeksprojecten worden grote gegevensbestanden met de telgegevens gebruikt voor analyses. Omdat daarbij geen gedetailleerde gegevens aan opdrachtgevers worden verstrekt, maar enkel resultaten van de analyses, is de praktijk dat niet aan individuele waarnemers toestemming wordt gevraagd. Een uitzondering vormen onderzoeksprojecten waarbij gedetailleerde verspreidingsgegevens gepubliceerd gaan worden, zoals in 2003 in de internationale atlas van hoogwaterluchtplaatsen in de Waddenzee. Ook bij die projecten zullen we waarnemers vooraf op de hoogte stellen. Kortom: de procedure rondom het gebruik van gegevens voor onderzoeksprojecten blijft zoals ze was.

Rob Vogel

mede namens Bestuur en Ledenraad

Baardman. Foto: Jan Bosch

Broedvogelmonitoring in het Lauwersmeer

Iedereen kent het Lauwersmeer als 'hotspot', dé plek om vogels te kijken en zeldzaamheden te scoren. Het gebied wordt jaarlijks op broedvogels geïnventariseerd door SOVON in opdracht van Staatsbosbeheer. Een goede samenwerking die prachtige resultaten oplevert.

(vervolg van pagina 12)

want dat zijn van die echte vuilnisvogels, zeker vergeleken met Kanoeten en Drieteenstrandlopers. De woestijn kon wel eens een vrij steriele omgeving zijn vergeleken met Nederland of de tropen, met relatief weinig organismen die ziektes overbrengen, zoals muggen.

Veld- en Kuifleeuweriken gaan slecht bij ons

Ik vind mezelf geen expert op het gebied van populatiedynamica, maar ongetwijfeld hangt het samen met de intensivering van de landbouw. Maar er kunnen ook andere zaken spelen, want in heidegebieden gaan Veldleeuweriken eveneens achteruit. Minder hard, maar toch. Dat is een beetje verdacht. Maar ik ben niet zo'n speculatief type. Klimaatsverandering, voedsel en timing, de situatie in overwinteringsgebieden, er spelen zoveel processen door elkaar. Dat geldt voor vrijwel alle trekvogels. Het zou leuk zijn om de Veldleeuweriken wat meer in detail te volgen, om bottlenecks in de jaarcyclus op te sporen en populaties in verschillende terreintypen te vergelijken. Dus niet alleen in wat extensief beheerde plotjes in een intensief bewerkt gebied.

En daarna een andere diergroep?

Nee, ik wil dolgraag door met de leeuweriken. Ik vind de woestijn fantastisch. Ik las laatst het boek Arabian Sands en daarin staat de kern: als je eenmaal in de woestijn bent geweest, raak je er ook zo aan verknocht. Overdag is het soms zo'n gruwelijk hete plek, en 's avonds is het dan zo zacht en vriendelijk. Echt heel bijzonder. En de ruimte. Misschien is er niet zoveel verschil tussen een onderzoek op het wad of in de woestijn.

BMP, LSB, Rode Lijst en roofvogels

In 1999 ving de broedvogelmonitoring in het Lauwersmeer aan voor een periode van vijf jaar. Er werden drie vaste BMP-proefvlakken geïnventariseerd, verdeeld over de Ezuma-keeg en de Pompsterplaat (Vogelroute). Daarbuiten werd het hele gebied van Staatsbosbeheer op kolonievogels, zeldzame broedvogels, Rode lijstsoorten en roofvogels in kaart gebracht. Alleen enkele eilanden bleven daarbij buiten schot. Ook werden ieder jaar één of meerdere additionele BMP-proefvlakken geïnventariseerd, zoals de Schildhoek en de Zoutkamperplaat. Door tussenkomst van de Mond- en klauwzeer-crisis in 2001 liep het vijfjarige project van 1999 tot 2004.

Gebied vol bijzondere soorten

Van ieder inventarisatieseizoen verscheen een rapport met daarin de resultaten. Door de jaren heen werden veel bijzondere broedvogels vastgesteld, zoals in de eerste drie jaren Steltkluten en Dwergmeeuwen. Kwak en Bonte Strandloper stonden in 2002 in de broedvogellijst. De vestiging van de Grote Zilverreiger vond plaats in hetzelfde jaar. De Grauwe Gans maakte een opmars in 1999-2004 van 3 naar 53 paren. In verschillende jaren werden Blauwe Kiekendieven, Velduil en Kwartelkoningen vastgesteld. En jaarlijks stellen we wisselende aantallen van Dodaars, Grauwe Kiekendief, Porseleinhoen, Paapje en Buidelmees vast. Een flinke krachtsinspanning wordt geleverd om in het gebied van zo'n 5000 hectare (excl. water) soorten als Roerdomp, Bruine Kiekendief, Blauwborst en Baardman integraal te tellen.

Voortzetting monitoring

In 2004 zaten de eerste vijf monitoringjaren erop. Gelukkig vond het project in 2005 weer doorgang. Opnieuw inventariseert SOVON in opdracht van Staatsbosbeheer jaarlijks het Lauwersmeergebied. Daarbij is het inventarisatiewerk op enkele fronten uitgebreid. Om de opmars van de Grauwe Gans in het gebied vast te leggen, is de soort toegevoegd aan de integraal te karteren soorten. Tot de vaste BMP-gebieden behoort nu ook de Kollumerwaard. Dit gebied werd in het vroege voorjaar van 2003 door Staatsbosbeheer plasdras gezet, waarna veel broedvogels van natte rietmoerassen het gebied bezetten, zoals Dodaars, Roerdomp, Grauwe Gans, Porseleinhoen, Snor en Grote Karekiet.

Reden temeer om de ontwikkeling van het gebied op de voet te volgen.

Een andere bijkomstigheid is de herziene Rode Lijst met daarop soorten als Zomertortel, Veldleeuwerik, Graspieper, Nachtegaal en Wielewaal. Ook deze soorten worden nu integraal gekarteerd. Een flinke klus, want alleen al van de Graspieper ligt het aantal territoria op de platen in het Groninger deel van het gebied op ca. 150, terwijl de bosgebieden rond Lauwersoog goed zijn voor concentraties van Zomertortel en Wielewaal.

Enkele resultaten van 2005

In het afgelopen voorjaar bleven vestigingen van Kwak en Grote Zilverreiger uit. Het aantal broedende Kokmeeuwen en Visdieven was op één hand te tellen, terwijl de Kluut met amper 40 paren een flinke veer moest laten. In 2004 bedroeg dit aantal nog zo'n 130 paren. Ook het aantal Baardmannen neemt duidelijk af. Telden de door SOVON onderzochte terreindelen jaarlijks ruim 125 paren, in 2004 bedroeg dit ruim 100, terwijl in 2005 het aantal op zo'n 80 bleef steken. De aantallen van Roerdomp en Bruine Kiekendief kwamen in 2005 overeen met voorgaande jaren met respectievelijk 10 en 25 paren, terwijl het Porseleinhoen licht herstel liet zien met in totaal 10 roepende vogels (6 in 2004, 14 in 2003). Van de Grauwe Kiekendief werden 4 broedparen vastgesteld. Dit ligt binnen de marges van het aantal broedparen dat al sinds halverwege jaren negentig wordt vastgesteld (3-7 paren).

Publicatie en trends

Evenals de voorgaande jaren worden de resultaten van de broedvogelinventarisaties in het Lauwersmeergebied in rapportvorm gepresenteerd. Geïnteresseerden kunnen daarvoor contact opnemen met SOVON. Vanaf dit jaar zullen in de rapporten bovendien trends van verschillende bijzondere en zeldzame soorten een belangrijkere rol gaan spelen. Ook effecten van natuurontwikkeling en begrazing komen aan bod. Al met al een prachtig project van Staatsbosbeheer en SOVON dat voorziet in veel interessante informatie van één van onze belangrijkste vogelgebieden!

Een kwart eeuw Punt-Transect-Tellingen van wintervogels,

opmerkelijke verschillen tussen Hoog-en Laag-Nederland

Nederland is met zijn relatief milde klimaat en grote variatie aan biotopen een geschikt overwinteringsgebied voor met name Fenno-Scandinavische en Oost-Europese vogels. Anderzijds zijn er soorten die jaarrond in Nederland verblijven. Om in de winter vogels te zien, hoef je in ons land niet ver te gaan. Niet alleen in bekende natuurgebieden maar ook in agrarische en bebouwde gebieden komen tientallen soorten voor. Het monitoren van deze wintervogels houdt een vinger aan de pols en kan inzicht geven in factoren die winterpopulaties bepalen. Een geschikte methode om aantalsontwikkeling en verspreiding van terrestrische wintervogels te monitoren is de Punt-Transect-Telling (PTT), waarmee een relatieve indruk wordt verkregen van de talrijkheid van een soort.

Een kwart eeuw tellen

Het PTT-project wordt georganiseerd door SOVON en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Na twee proefjaren wordt het project sinds 1980 op ruimere schaal uitgevoerd. Daarmee is het geheel door vrijwilligers gedragen PTT het langst lopende monitoringproject van SOVON en zelfs één van de langst lopende biotische monitoringprojecten in ons land. Het veldwerk is volledig gestandaardiseerd en houdt in dat waarnemers op 20 punten, gelegen op een vaste route, gedurende exact vijf minuten alle vogels tellen, inclusief de overvliegende exemplaren. Tot en met 1996/97 werden routes drie- tot viermaal per seizoen geteld, in augustus, november, december en februari, waarbij de december-telling 'verplicht' was. Naar aanleiding van een evaluatie werd het aantal tellingen teruggebracht naar één, in december. Deze telling wordt dan ook voor het berekenen van lange-termijntrends gebruikt. De routes (tegenwoordig jaarlijks ruim 400) zijn goed verdeeld over het land en de biotopen.

Jubileumrapport

Mede vanwege het 25-jarig bestaan van het project is er in december 2005 voor het eerst sinds 1999 weer een rapport verschenen. Hierin wordt onder andere van 64 soorten de verspreiding (2000-2004) weergegeven evenals de landelijke en regionale aantalsontwikkeling (resp. 1980-2004 en 1983-2004).

Soorten die een sterke landelijke toename laten zien, zijn onder meer Slechtvalk (groei broedpopulatie buiten en, meer recent, ook binnen Nederland), Ijsvogel (florerende broedpopulaties na serie zachte winters) en Waterpieper (betere determinatiekennis, wellicht ook verandering in trekgedrag). Andere soorten die het de afgelopen kwart eeuw goed deden zijn Buizerd, Holenduif, Groene Specht, Grote Bonte Specht, Heggenmus, Staartmees, Boomklever en Geelgors.

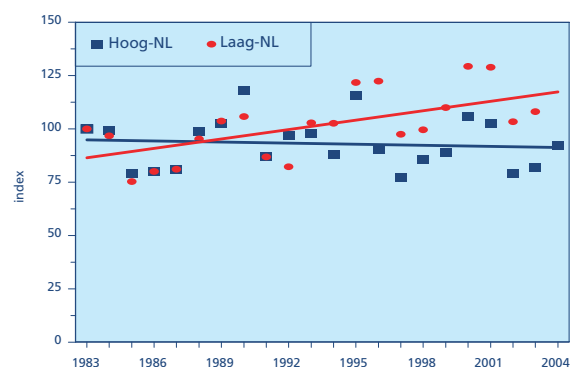
In schril contrast met genoemde soorten staat het vrijwel verdwijnen van de Bonte Kraai (afname 95%) doordat Zweedse vogels noordelijker zijn gaan overwinteren. Een negatieve landelijke trend zien we verder o.a. bij Ruigpootbuizerd, Patrijs, Fazant, Goudhaan, Matkop, Ekster, Roek, Huismus en Ringmus. Typische wintergasten als Kramsvogel en Koperwiek laten sterk fluctuerende aantallen zien die geen duidelijke ontwikkeling ondergaan.

Verskillende ontwikkelingen Laag- en Hoog-Nederland

Een van de opvallendste conclusies in het rapport is dat de aantalsontwikkeling van veel soorten verschillend is in Hoog-Nederland (zandgronden in het oosten, midden en zuiden van het land) en Laag-Nederland (rest). Op een totaal van 52 soorten zijn er liefst 22 waarvan de aantalsontwikkeling in Laag-Nederland positiever (of minder negatief) is dan in Hoog-Nederland. Hier tegenover staan slechts 5 soorten die het in Hoog-Nederland relatief gezien beter doen (tabel 1).

In figuur 1 wordt een gemiddelde trend gegeven voor alle 52 soorten. Ze deden het in Laag-Nederland gemiddeld veel beter (toename 36%) dan in Hoog-Nederland (afname 4%).

Een belangrijke factor is de uitbreiding en veroudering van het areaal opgaand groen in Laag-Nederland (erfplanting, parken, bossen). Zo is in de periode 1983-2000 de oppervlakte bos in Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland toegenomen met 17%, 76% resp. 24%. In totaal kwam hier ruim 7200 ha bos bij, waarmee deze provincies een veel sterkere groei laten zien dan landelijk (+8%). In Zuid-Holland is de oppervlakte bos sinds de jaren tachtig vooral toegenomen door de aanleg van de zogenaamde Randstadgroenstructuur, waarmee het Rijk wil voorzien in meer groene gebieden in en rond steden,

Figuur 1. Gemiddelde aantalsontwikkeling van 52 terrestrische soorten in Hoog-Nederland (zandgronden in het oosten, midden en zuiden van het land) en Laag-Nederland (rest) in december 1983-2004. In de figuur zijn alleen soorten verwerkt waarvoor trends in zowel Hoog- als Laag-Nederland berekend konden worden (52 van de 64).

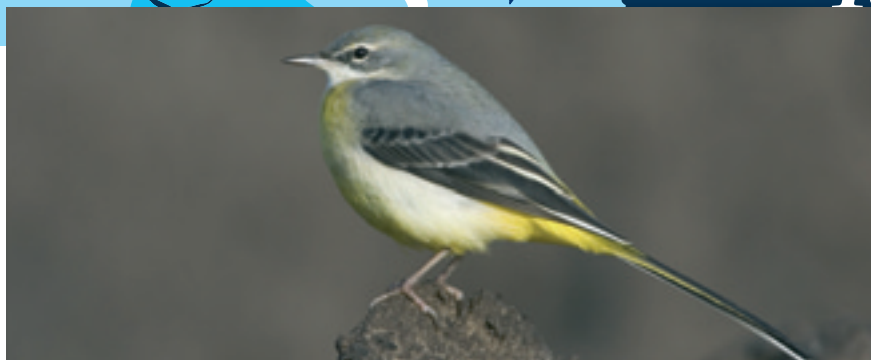
Tabel 1. Trendindicatie van soorten die in Hoog-Nederland (zandgronden in het oosten, midden en zuiden van het land) en Laag-Nederland (rest) een verschillende aantalsontwikkeling laten zien in 1983-2004.

Gebruikte symbolen: ++ (sterke toename), + (matige toename), 0 (stabiel), - (matige afname) en -- (sterke afname).

	Hoog-NL	Laag-NL
Putter	++	+
Blauwe Kiekendief	+	-
Groening	+	0
Spreeuw	0	-
Ruigpootbuizerd	-	--
Grote Bonte Specht	0	++
Havik	+	++
Buizerd	+	++
Grote Gele Kwikstaart	+	++
Turkse Tortel	-	+
Kramsvogel	-	+
Pimpelmees	-	+
Kauw	-	+
Roek	-	+
Zwarte Kraai	-	+
Houtduif	0	+
Graspieper	0	+
Koperwiek	0	+
Vink	0	+
Sperwer	-	0
Patrijs	-	0
Goudhaan	-	0
Matkop	-	0
Koolmees	-	0
Keep	-	0
Sijs	-	0
Ekster	--	-

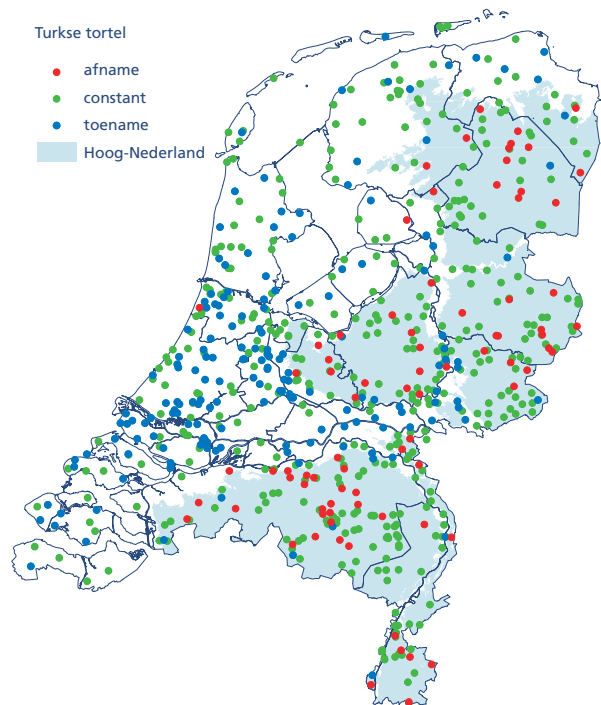
Grote Gele Kievistaart.
Foto: Rijn Schols

Turkse tortel

- afname
- constant
- toename

Hoog-Nederland

Figuur 2. Trendindicatie van de Turkse Tortel op routeniveau in 1983-2004 met daarbij de indeling in Hoog-Nederland en Laag-Nederland.

vooral ten behoeve van recreatie. Door de toegenomen oppervlakte opgaand groen en door uitbreiding van steden en dorpen is in Laag-Nederland de afgelopen eeuw de oppervlakte zeer open landschap afgenomen (van 50% naar 25%) ten gunste van half-open landschap. In Hoog-Nederland daarentegen werden kleinschalige landschappen veelal opener door het verdwijnen van houtwallen en andere kleine landschapselementen in het kader van ruilverkavelingen (www.natuurcompendium.nl).

Eén van de zes soorten die in 1983-2004 in Hoog-Nederland een negatieve trend en in Laag-Nederland een positieve trend liet zien is de Turkse Tortel (tabel 1). In Laag-Nederland is de soort toegenomen op 48% van de 344 routes (minder dan 1% van deze routes vertoonde een afname) terwijl in Hoog-Nederland op slechts 2% van de 316 routes het aantal toenam (25% kende afname, figuur 3). De toename in Laag-Nederland zal verband houden met de hierboven geschetste toename van de hoeveelheid groen. Deze cultuurvolger, die uitsluitend broedt in de nabijheid van menselijke bebouwing, heeft geprofiteerd van de uitbreiding van steden en dorpen in de afgelopen decennia. In slechts 15 jaar tijd (1985-2000) is het opper-

vlakte bebouwd gebied in ons land met 10% toegenomen tot bijna 3200 km², waarbij de meeste nieuwe bebouwing in de Randstad is neergezet (www.natuurcompendium.nl). Dat de soort het in Hoog-Nederland relatief slecht doet, kan te maken hebben met landbouwkundige veranderingen (opkomst maïs ten nadele van granen, verdwijnen stoppelvelden). Of ook de toegenomen concurrentie met Houtduiven (sterk als broedvogel opgekomen in steden) meespeelt, zou uitgezocht moeten worden.

Meer informatie over het project is te vinden op www.sovon.nl. Wie interesse heeft om een route te gaan tellen, wordt vriendelijk uitgenodigd contact op te nemen met Arjan Boele op het SOVON-kantoor. Tot slot willen we alle tellers bedanken die jaarlijks trouw hun route tellen. Er zijn zelfs enkele tellers die vanaf de eerste proeftelling in december 1978 nog geen enkele december-telling gemist hebben!

Arjan Boele

Oproep: Blauwe Kiekendieven met kleurringen

Begin jaren negentig broedden er ruim 100 paar Blauwe Kiekendieven in het Waddengebied, momenteel slechts 50. Opmerkelijk genoeg lopen de trends op de verschillende eilanden uiteen. Van Schiermonnikoog wordt afname gemeld bij toename van de Bruine Kiek; de laatste jaren lijkt het aantal te stabiliseren op 6-10 paren. Op Ameland (ooit 25 paren!) valt de enorme afname samen met die van andere muizeneters, Velduil en Torenvalk. Ook hier is de stand een aantal jaren stabiel rond 5 paren. Terschelling laat een voortdurende afname zien (max. 49 paren in 1994; nu 15-20). Op Vlieland broedt de soort inmiddels niet meer jaarlijks. En op Texel, waar de soort zich pas in 1978 vestigde, is na een lichte afname het aantal sinds 2000 opvallend stabiel (21 territoria). Daar lijkt de situatie dus het meest gunstig. In 2004 is op Texel, Terschelling en Ameland door SOVON in opdracht van o.a. Vogelbescherming Nederland onderzoek gestart om uit te vinden wat de bottlenecks

zijn in het bestaan van de Blauwe Kiek op de Waddeneilanden. Gekeken is naar reproductiesucces en voedselkeuze. Naast een verminderde reproductie, mogelijk als gevolg van veranderingen in prooidieraantallen (als Konijn en Fazant), lijkt er meer aan de hand. Zo wijzen ringterugmeldingen in de broedtijd naar verschillen in plaatstrouw tussen de eilanden. Als nestjong geringde vogels op Terschelling werden in geringe mate van het eiland zelf teruggemeld, terwijl op Texel en Ameland bijna alleen lokale vogels werden teruggevonden.

Om hier meer over te weten te komen is het onderzoek dit jaar uitgebreid met een meerjarig project, waarbij de nestjongen (c. 80 dit jaar) op alle eilanden worden gekleurnd. Wij vragen u hierop te letten. De vogels dragen rechts een ring van het Vogeltekstation en links de kleurring. Op de kleurring staat een code bestaande uit een letter en een cijfer, van elkaar gescheiden door een korte verticale streep (bar). Meestal komen we

Blauwe Kiekendieven jagent tegen, dus zal het moeilijk zijn de ringen af te lezen. Maar bij het jagen worden de poten vaak gestrekt. Om dan in elk geval de herkomst te kunnen bepalen, hebben we per eiland een andere kleur gebruikt: Texel wit, Vlieland groen (niet gebruikt in 2005), Terschelling geel, Ameland zwart en Schiermonnikoog rood. Daardoor zijn ook niet (compleet) afgelezen ringen toch waardevol.

Waarnemingen, bestaande uit gegevens als: datum, plaats (lieft met coördinaten), leeftijd, geslacht, activiteit, etc. kunt u sturen naar: (e-mail) Lieuwe.Dijksen@sovon.nl, of (post) Lieuwe Dijksen - Fonteinsweg 9 - 1797 RK - Den Hoorn Texel.

U wordt dan uiteraard door ons geïnformeerd over de herkomst van het dier.

Bij voorbaat dank,

Lieuwe Dijksen, Peter de Boer
& Olaf Klaassen

Recent verschenen

Migratory Waterbirds in the Wadden Sea 1980-2000 bevat een overzicht van aantallen en trends. Daarnaast artikelen over populatie-dynamiek en habitatgebruik van Brandgans en (Zwartbuik) Rotgans, Wulpen in de Waddenzee en het effect van jachtverbod en monitoring van schelpdieretende vogels in de Waddenzee. Het verslag (Wadden Sea Ecosystem no 20 - 2005) wordt uitgebracht door het Common Wadden Sea Secretariat (CWSS) en de Trilateral Monitoring and Assessment Group (TMAG), ISSN 0946-896X. Tellers in het Waddengebied krijgen het toegezonden; andere geïnteresseerden kunnen het in PDF downloaden van www.wadden-sea-secretariat.org/news/publications/publ.html of daar bestellen.

Bij de KNNV verscheen het boekje: **Wat zingt daar? Vogels herkennen aan hun zang en roep in Nederland en Vlaanderen.** Luc de Meersman en Dick de Vos laten zien dat je in drie stappen uit de zang de vogelsoort kunt bepalen. Allereerst wordt vastgesteld of de vogel roept of zingt. Dan of de zang continu aangehouden wordt dan wel uit zangdelen bestaat met een pauze ertussen; vervolgens wordt bezien

of de zangdelen bestaan uit aaneengeregen korte motieven of juist een melodie kennen. Via enkele tabellen en gerichte vragen kom je dan uit bij de soort. Het fraaie boekje gaat voorts uitgebreid in op het fenomeen vogelzang, bevat natuurfoto's van de 100 beschreven soorten en sonogrammen van de geluiden. Deze zijn ook te beluisteren op de bijgeleverde CD en worden achter in het boek toegelicht. Het boek beslaat 176 full-colour pagina's (ISBN: 90 5011 195 5, prijs in de boekhandel € 24,95).

Vers van de pers is de **Vogelkijkgids Nederland** van Boris Everwijn. In 224 kleurige pagina's worden ons 110 vogelgebieden en 360 kijkpunten met routebeschrijving en overzichtskaarten gepresenteerd. Per locatie wordt aangegeven welke vogelsoorten men er kan aantreffen. Het is een uitgave van de ANWB en de KNNV-Uitgeverij (ISBN 90 1802 272 1 / 905011 214 5, prijs € 19,95). Voor de liefhebbers heeft de KNNV verder

nog het licht doen zien: **Boezemlanden** (in de serie Indicatorsoorten) door Aggenbach en Jalink in samenwerking met Staatsbosbeheer (236 pagina's in zwart/wit, ISSN 0926 4558 1995 4, prijs € 19,95); **Eigen aardig Nederland. Aardkundig erfgoed van Nederland**, door de stichting Aardkundige Waarden (198 full-colour pagina's over ijstijdheuvels, dekzandruggen en stuwwallen, ISBN 90 5011 000 2, prijs € 22,95); en **Van Betuweroute naar Veluweroute. De Nederlandse natuurontwikkeling op de rails** door Tom Bade (48 full-colour pagina's over 150 km Veluweroute, een aaneengesloten vrije natuurbaan, de behoefte daaraan en de kansen; ISBN 90 5011 219 6, € 9,95).

Rein Stuurman

Wie kent het niet, 'Zien is Kennen!'. In ieder geval de wat ouderen onder ons zullen dit boek kennen als een van de veldgidsen van vroeger, jongeren zullen het wel eens bij hun (groot)ouders in de kast hebben zien staan? De vogelgids uit die goede oude tijd werd geïllustreerd door Rein Stuurman, een van de eerste Nederlandse vogelschilders. Over hem is een mooi overzichtsboek verschenen. Redactie en samenstelling van **Rein Stuurman. De vogelschilder van Zien is Kennen!** waren in handen van Conny Scholtes en Martin Roos.

De eerste druk van Zien is Kennen! verscheen in 1937. Uiteindelijk gingen meer dan 100.000 boeken met de kenmerkende linenband en drukknop over de toonbank. De teksten werden geschreven door Nol Binsbergen en Mr. D. Mooij. Onder meer Ivo de Wijs en Nico de Haan vertellen over hun ervaringen met deze gids. Ook andere werken van Rein Stuurman komen aan bod. Zo schilderde hij vele platen voor kinderboeken (o.a. voor Bolke de Beer door A.D. Hildebrand en voor Tarzan door Edgar Rice Burroughs).

Het hart van het boek wordt gevormd door het dagboek dat Rein Stuurman in 1933-45 bijhield. Hierin verhaalt hij bijvoorbeeld van een boer die de eieren van Visdieven raapte omdat ze zo lastig waren, of nesten botweg vertrapte (iets dat nu alleen nog met ganzen nesten gebeurt?). Verder natuurlijk aandacht voor soorten die nu veel zeldzamer zijn (talrijk broedende Dodaarzen in de landerijen rond Zaandam) en van andere die tegenwoordig een stuk algemener zijn. Het is opmerkelijk om te lezen dat Rein Stuurman en Nol Binsbergen binnen een maand na het uitbreken van de oorlog vanuit Zaandam gingen vogelen in de kooi in Wanneperveen, waarvoor ze 6 uur met de boot en 2 uur met de fiets onderweg waren. In de aalscholverkolonie maakten ze foto's en tekeningen. Aan het slot van het boek nog enkele verhalen geschreven door Rein Stuurman bij schilderingen.

Zeer leesbaar, en van harte aanbevolen, in het bijzonder voor degenen die geïnteresseerd zijn in enige historie. Een tentoonstelling (**Zien is Kennen. Rein Stuurman in Westzaan**) is tot en met 11 februari in Galerie Staphorsius, J.J.Allanstraat 287 b, 1551 RG Westzaan, 075 6143000 te bezoeken.

Vogels in Overijssel

Het is de samenwerkende Vogelwerkgroepen Overijssel (SVO) wederom gelukt om met de komst van de Kraanvogels een nieuwe editie van Vogels in Overijssel te laten verschijnen. In deze handzame, fraai vormgegeven uitgave zijn maar liefst 9 lijvige artikelen te lezen over o.a. voorkomen en inventarisatie van de recent ontdekte populatie Middelste Bonte Spechten in Twente, de Bosuil op de Sallandse Heuvelrug, broedende Raven in Overijssel en dakbroedende Visdieven in Zwolle. Voor elke vogelaar met hart voor de provinciale natuur wat wils dus. Het geheel wordt verluchtigd met tekeningen (die overigens - met alle respect voor de tekenaars - niet iedereen kunnen bekoren). **Vogels in Overijssel** is te bestellen door overmaking van € 7.30 op ABN-Amrorekening 413571203 of Postbankrekening 3094594 t.n.v. Natuur Milieu Overijssel onder vermelding van 'Vogels in Overijssel 2005'.

Meldpunt dode vogels

DVD Onze meeuwen en sterns

Marc Plomp heeft een 1 uur 57 minuten durende DVD uitgebracht, met beelden van 18 soorten meeuwen en 10 soorten sterns. De beelden zijn allemaal in Nederland opgenomen. Het commentaar werd geschreven door Bert-Jan Luijendijk. De DVD is te verkrijgen door € 27,95 over te maken op rekening. 3363.57.869 t.n.v. Plomp Digital Video te Linschoten, onder vermelding van DVD 006 en uw naam en adres. Als u liever een videoband heeft, maakt u € 23,95 over o.v.v. VHS 006.

Binnenkort te verschijnen: verTelpost Breskens 1980-2005

Begin 2006 verschijnt een bijzondere publicatie, samengesteld en uitgegeven door Telgroep Breskens (in samenwerking met Natuurbeschermingsvereniging 't Duumpje en Vogelwerkgroep Walcheren). Dit keer een publicatie van minimaal 124 pagina's met uiteraard een beschrijving van de spectaculaire voorjaarstrek bij Breskens, met het accent op 2002-2005, jaartotalen, fenologie en dagrecords. Verder hoofdstukken over de trek van een aantal karakteristieke soorten, topdagen, het hoe en waarom van de massale trek van Graspiepers in april 2003 etc.

De helft van het boekje is gewijd aan verhalen door en (vooral) over vogelaars, met vele persoonlijke, hilarische, onthullende en ontroerende ontboezemingen. De combinatie van droge tabellen met smeulige verhalen biedt voor elk wat wils! Het boekje is geïllustreerd met vele tientallen foto's en tekeningen, en wordt geleverd met een unieke DVD, waarop o.a. video-opnamen, honderden (deels historische) platen van vogels en vogelaars, unieke Breskens-muziek, bijzondere geluidsfragmenten en pdf-bestanden van (kranten)artikelen.

Het boekje (met DVD) is te bestellen door het overmaken van € 10,- (inclusief verzendkosten) op giro 76442 ten name van P.L. Meininger te Vlissingen, onder vermelding 'Breskens 2005' (bij bankoverschrijvingen gaarne volledig adres vermelden!) of € 10,- in enveloppe te sturen naar Peter Meininger, Lisztaan 5, 4384 KM Vlissingen, NL.

Info: mein@zeelandnet.nl. Boekje en DVD worden direct na publicatie verzonden.

SOVON heeft er een nieuw project bij. Sinds kort kunnen er namelijk via de SOVON website meldingen van dode en stervende vogels worden doorgegeven. Alle mogelijke soorten en doodsoorzaken kunnen gemeld worden: van IJsvogels die tegen een raam zijn gevlogen tot Kolganzen onder een hoogspanningsmast of windmolen. Hoe meer meldingen we krijgen, des te beter. Wat is de aanleiding tot, en het doel van dit ietwat morbide project?

Het zal niemand ontgaan zijn dat er de laatste tijd veel ophef is over het vogelgriepvirus en de vermeende rol die wilde vogels spelen bij de overbrenging hiervan. Er zijn verhalen over plotselinge sterfte van ganzen en eenden op meertjes in Mongolië en China. En op TV zagen we beelden van mannen in witte pakken die dode zwanen in plastic zakken stopten en meenamen voor onderzoek. Laten we er dus geen doekjes om winden: deze taferelen vormden de directe aanleiding tot dit project. Als er ergens plotselinge sterfte optreedt onder wilde vogels is het belangrijk dit zo snel mogelijk te weten zodat er adequate maatregelen kunnen worden genomen en kan worden vastgesteld of er mogelijk besmetting met de hoogpathogene variant van vogelgriep in het spel is. Gezien de potentiële risico's voor de volksgezondheid en de economische schade voor de pluimvee-sector, om nog maar niet te spreken van de afschuwelijke beelden van het ruimen van miljoenen kippen die we enkele jaren geleden aanschouwden, is het belangrijk dat we geen enkel risico nemen en zo snel mogelijk op de hoogte zijn van plotse verhoogde sterfte.

Binnen dit nieuwe project werken we samen

met de Vlees en Waren Autoriteit (VWA) en het Dutch Wildlife Health Centre (DWHC). Deze organisaties zorgen ervoor dat bij verdachte meldingen snel en adequaat actie wordt ondernomen. Dat betekent dat waarnemers gevraagd kan worden de dode vogel(s) op te sturen voor nader onderzoek of dat, wanneer het vermoeden van een voor mensen gevaarlijke ziekte bestaat, de vogel(s) opgehaald worden door een deskundige.

Er zijn echter nog andere belangrijke redenen een dergelijk project te starten. Op dit moment weten we weinig over patronen van sterfte onder vogels in ruimte en tijd. Het is van belang om bij het uitbreken van ziektes een beeld te hebben van de zogenaamde achtergrondsterfte. Als we weten hoe groot de sterfte onder normale omstandigheden is, valt een toename in sterfte veel sneller op. Op deze manier moet het mogelijk zijn om sterfte ten gevolge van bijvoorbeeld het WestNile virus of vogelmalaria snel op het spoor te komen. Van een deel van de gangbare vogelziektes wordt verwacht dat ze onder invloed van klimaatverandering naar noordelijker gebieden komen.

We hebben de hoop dat dit meldpunt kan uitgroeien tot een adequaat waarschuwingssysteem in geval er catastrofes uitbreken. Kijk dus eens wat vaker naar de grond in plaats van in de lucht te turen en meld dode vogels!

Henk van der Jeugd

Meldpunt dode en stervende vogels - Microsoft Internet Explorer

Bestand Bewerken Beeld Favorieten Extra Help

Vorige Zoeken Favorieten

Adres http://sovon.cdb.bit.nl/sovonnl/dodevogels_invoer.aspx Ga naar Koppelingen

Sovon
Vogelwonderland Nederland

Monitoring dode en stervende vogels

Uw gegevens (stap 1 van 4)

Vul hier je persoonlijke gegevens in. Vaste waarnemers van SOVON kunnen volstaan met hun waarnemer (PID) code. Controleer deze wel even en vul het indien nodig aan. Niet-SOVON waarnemers willen we vragen hun adresgegevens zo volledig mogelijk in te vullen. Bedenk dat het van groot belang kan zijn dat we je kunnen bellen als de gevonden dode vogels daar aanleiding toe geven.

Waarnemercode:

Naam:

Adres:

Postcode:

Woonplaats:

Telefoon:

Het Nestkaartenproject: een tussenstand

In 1995 startte SOVON in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) het Nestkaartenproject. Het project heeft tot doel om het jaarlijkse nestsucces van Nederlandse broedvogels in kaart te brengen. Samen met gegevens uit het ringproject 'Constant Effort Sites' krijgen we zo inzicht in de achtergronden van de aantalsfluctuaties van onze broedvogels. Sinds enkele jaren is het Nestkaartenproject net als de broedvogel- en watervogelmonitoring onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Al direct na aanvang kwamen er duizenden nestkaarten binnen van met name holenbroeders, roofvogels, uilen en weidevogels. Niet toevallig zijn dit soortsgroepen die de aandacht hebben van goed georganiseerde werkgroepen waarmee SOVON prima samenwerking heeft, zoals de Werkgroep Roofvogels Nederland en Steenuilenoverleg Nederland (STONE). Ondertussen is er een bestand opgebouwd met zo'n 115.000 nestkaarten, met vooral gegevens over de periode 1995-2005 maar ook een groot aantal data van oude jaren.

Het ei is bijna gelegd...

Op dit moment zitten we in een overgangssituatie van de papieren nestkaart naar het digitaal verzamelen van de gegevens. Oftewel: we vragen de waarnemers hun nestgegevens bij voorkeur via de computer in te voeren op de "digitale nestkaart". Op het moment van schrijven zijn al zo'n 2000 nestkaarten van 2005 online ingevoerd. De waarde van het Nestkaartenproject voor bijvoorbeeld early warning-doeleinden neemt hiermee sterk toe; via de geautomatiseerde weg zijn de gegevens immers veel sneller beschikbaar. Dit jaar hebben we met gelden van het Milieu en Natuur Planbureau (MNP) en Directie Kennis van LNV (LNV-DK) flinke verbeteringen in het programma door kunnen voeren. De compleet vernieuwde versie van het invoerprogramma verschijnt tegen het einde van dit jaar. De huidige gebruikers zullen hiervan per e-mail op de hoogte worden gesteld. Tevens zal het programma via de (nieuwe) homepage van SOVON beschikbaar zijn. Momenteel wordt nog intensief geprogrammeerd en getest om de nieuwe versie zo gebruiksvriendelijk mogelijk te maken. Straks zal het voor elke waarnemer onder andere tevens mogelijk worden om "met een druk op de knop" van de eigen gegevens legselgrootte, start van eileg en nestsucces te berekenen. We verwachten dan ook dat het programma een doorslaand succes wordt en al snel niet meer weg te denken is uit de computer van elke nestonderzoeker!

Nestsucces van Nederlandse broedvogelsoorten

Het nestsucces van de Nederlandse broedvogelsoorten is berekend met behulp van de bekende Mayfield-methode, die uitgaat van de dagelijkse overlevingskans van legsels.

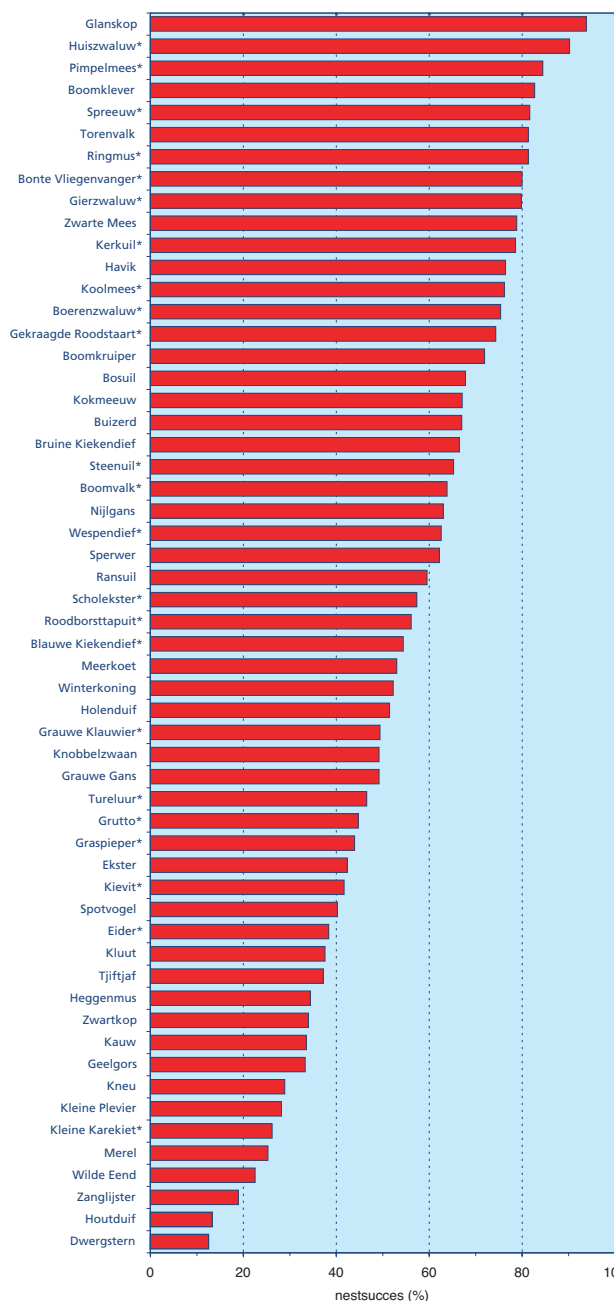
Soorten waarvan we van over de periode 2000-2005 over voldoende gegevens beschikken (tenminste 1000 nestdagen) zijn samengevat in figuur 1. Het zal geen verbazing wekken dat met name de kleinere holenbroeders en roofvogels, evenals een aantal 'gebouwen-bewoners' als Gierzwaluw, Huiszwaluw en Boerenzwaluw een relatief hoog nestsucces kennen. Daar staat tegenover dat vooral soorten als Kneu, Kleine Karekiet, Merel, Wilde Eend, Zanglijster, Houtduif en Dwergstern in de nestfase behoorlijke verliezen leiden. De achtergronden hiervan zijn divers, denk aan weereffecten, stormvloed (Dwergstern) en predatie. Bij Kleine Karekieten bijvoorbeeld, kunnen zware buien en windstoten grote gevolgen hebben, doordat wind en regen een belangrijk deel van het beschikbare riet als broedplaats ongeschikt maken (Fred Hustings in Limosa 78: 39-42).

Moment van eileg verandert

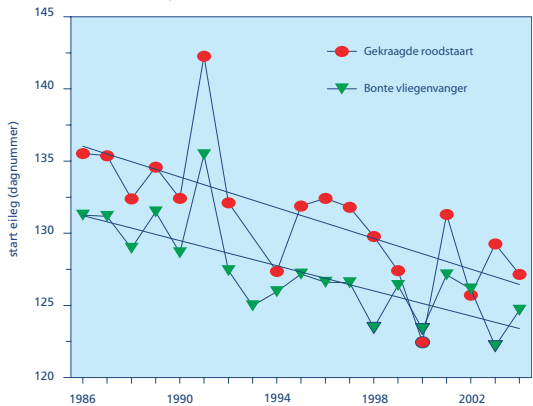
Voor alle beschikbare nestkaarten is, voor zover betrouwbaar mogelijk, de start van eileg berekend op basis van de vermelde gegevens over broedstadium danwel moment van uitkomen/leeftijd van jongen. Bonte Vliegenvanger en Gekraagde Roodstaart, beide Afrika-gangers, vertonen een sterk vergelijkbaar patroon in de start van eileg, waarbij een duidelijke vervroeging in de tijd optreedt (figuur 2). Gemiddeld vervroegen beide soorten met ongeveer een halve dag per jaar. 2003 bleek een jaar met opvallend vroege start van de leg bij Bonte Vliegenvanger, terwijl Gekraagde Roodstaart juist wat aan de late kant zat ten opzichte van de trendverwachting. In 2004 zitten beide soorten wat later dan de verwachte start van de eileg. De vervroeging correleert sterk met de temperatuur in de periode april-mei,

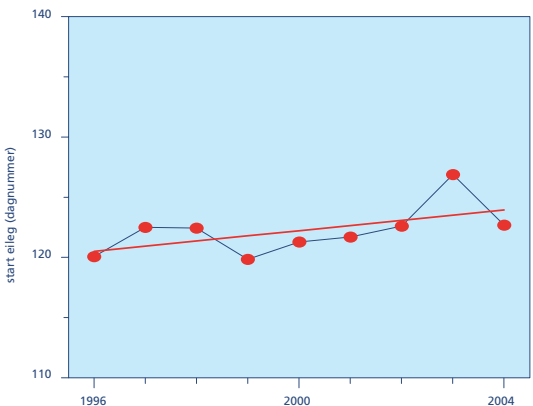
Koolmees. Foto: Harvey van Diek

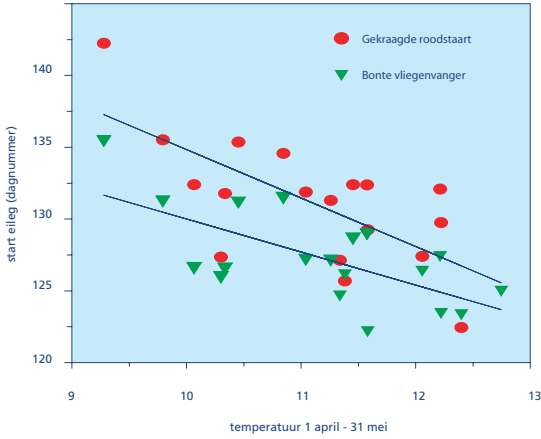
Figuur 1. Nestsucces van Nederlandse broedvogels in 2000-2005 (soorten > 1000 nestdagen). Soorten waarvan in het nestkaarten gegevens met voorrang worden gevraagd zijn gemerkt met een *.

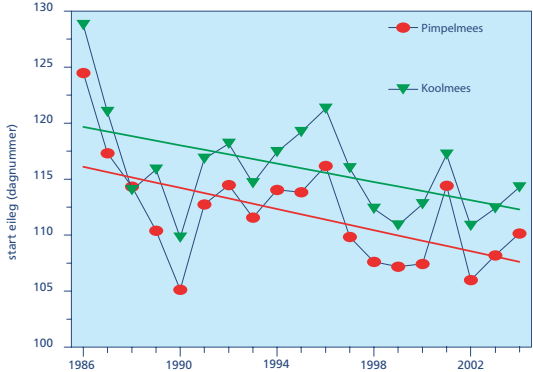
Figuur 2. Trend in start eileg bij Gekraagde Roodstaart en Bonte Vliegenvanger.

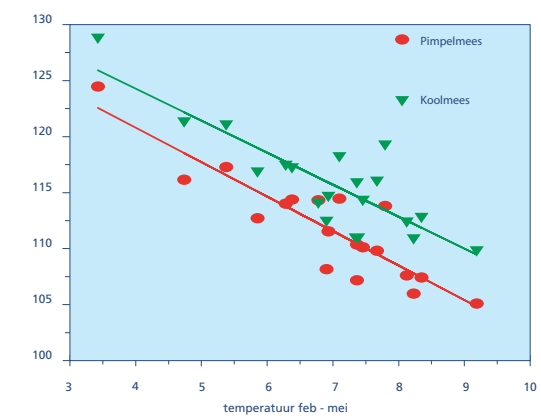
Figuur 6. Trend in start eileg bij Sperwer.

Figuur 3. Relatie tussen start eileg en voorjaarstemperatuur bij Gekraagde Roodstaart en Bonte Vliegenvanger.

Figuur 4. Trend in start eileg bij Pimpel- en Koolmees.

Figuur 5. Relatie tussen start eileg en voorjaarstemperatuur bij Pimpel- en Koolmees

oftewel de periode waarin beide soorten starten met eileg (figuur 3). Het lijkt er op dat het feit dat de soorten aan het begin van het voorjaar terug moeten keren uit Afrika, geen belemmering is om te reageren op de effecten van warmere voorjaren. Pimpel- en Koolmees volgen een nagenoeg identiek patroon in de tijd (figuur 4). Voor beide soorten gold 2004 als een jaar waarin later eieren werden gelegd dan verwacht. De jaarlijkse vervroeging is bij beide soorten vergelijkbaar met ongeveer 0,4 dagen per jaar. Daarmee lijkt de vervroeging bij deze standvogels minder sterk dan bij trekvogels als Bonte Vliegenvanger en Gekraagde Roodstaart.

Indien zangvogels eerder gaan broeden, kan verwacht worden dat hun predatoren, zoals Sperwer, hierop reageren door ook eerder te nestelen. Vooral nog komt dit uit de gegevens van het Nestkaartenproject niet naar voren. De spreiding in de gemiddelde start van eileg van deze soort is in de periode 1996-2004 zeer klein (figuur 6). Sperwers lijken eerder juist wat later te zijn gaan broeden dan omgekeerd. Ook de relatie met de voorjaarstemperatuur laat geen vervroeging zien. Indien deze trend zich voortzet, zullen in de toekomst nesten van Sperwer wellicht pas uitvliegen op een moment waarop de uitvliegpiek van de belangrijkste prooisoor-ten reeds lang voorbij is.

Meer nestkaarten van selectie soorten

Vorig jaar zijn 30 soorten uitgekozen die in het Nestkaartenproject speciale aandacht krijgen (zie SOVON-Nieuws 17 (1): 19). Het gaat om soorten die een hoge beschermings-prioriteit hebben of een goede indicator zijn voor een bepaalde soortgroep of habitat. Met de selectie willen we tevens de inspanningen voor waarnemers richting geven; de groep mensen die nesten volgt is voor veel soorten nog steeds zo klein dat we willen proberen de steekproef zoveel mogelijk af te stemmen op een beperkt aantal soorten. De beschikbaarheid van gegevens van bovengenoemde soorten laat nog steeds te wensen over. Weliswaar hebben we over een aantal jaren samengenomen goede gegevens (soorten gemerkt met * in figuur 1), onderscheid naar jaarlijkse verschillen en variatie binnen

Nederland of tussen habitats kunnen we nog steeds niet maken. Van een belangrijke soort als Veldleeuwerik, die in sneltreinvaart bezig is het veld te ruimen, hebben we nog steeds zo weinig nestgegevens dat betrouwbare uitspraken over nestsucces zelfs over meerdere jaren lastig zijn. We willen hierbij dan ook iedereen die reeds gegevens van de betreffende soorten verzamelt of wil gaan verzamelen, vragen deze in te sturen zodat we nog betere uitspraken kunnen doen over veranderingen in het broedsucces van deze soorten. Daarnaast blijven uiteraard ook gegevens van alle andere soorten, zowel uit recente als uit oude jaren, zeer welkom.

Frank Majoor & Frank Willems

Ledenraads- leden gezocht

In Friesland en de Wadden worden de waarnemers momenteel niet optimaal vertegenwoordigd in de Ledenraad van SOVON. In de Ledenraad wordt het pad vastgelegd dat SOVON de komende tijd gaat volgen, daarom is het belangrijk dat ook de stem van de waarnemers uit die regio's gehoord wordt. Dus, vogelwerk-groepen en SOVON-leden denk eens even na over wie namens u de ledenraad kan versterken of misschien wilt u dat zelf wel op u nemen!

Meldt u aan bij Carolyn Vermanen (024-6848111 of carolyn.vermanen@sovon.nl).

Vogeldag Dutch Birding Association

De traditionele Vogeldag van de Dutch Birding Association vindt plaats op zaterdag 4 februari 2006. De locatie is zoals gebruikelijk het Hoofdegebouw Diergeneeskunde, Yalelaan 1, Utrecht (De Uithof). De zaal gaat om 09.00 uur open en het programma eindigt rond 17.00 uur. De toegangsprijs is 5 euro voor zowel begunstigers als niet-begunstigers. Gedurende de hele dag zijn er interessante lezingen. Dit jaar staan onder meer Happy Island (China) en endemen in Indonesië op het programma. Er is een (doorgaans hilarisch) Jaaroverzicht, en zoals altijd een mystery bird-competitie met leuke prijzen. Dit jaar zullen tevens de prijsuitreikingen van de fotowedstrijd van Birdpix op de DBA-vogeldag plaatsvinden. Het dubbelprogramma is verspreid over twee zalen. Het programma is op moment van schrijven nog niet helemaal bekend. Op de website www.dutchbirding.nl en de Dutch Birding-vogelijst (0900-BIRDING; 0,35 euro per min.) wordt het programma steeds actueel gehouden.

In de hal van het gebouw wordt een volwassen vogelaarsbeurs ingericht, compleet met catering. Hier vindt de geïnteresseerde, gevorderde en fanatieke 'birder' alles van zijn gading: vogelboeken, -cd's en -dvd's (nieuw en tweedehands), optiek (Swarovski, Leica, Combi Focus), reisorganisaties en collega-vogelorganisaties, waaronder SOVON. Voor meer inlichtingen en aanmeldingen van stands kan men zich nog wenden tot Arjan van Egmond (arjan.van.egmond@dutchbirding.nl).

De locatie is bereikbaar met buslijnen 1 en 12 vanaf Utrecht CS en met de auto via afslag 'De Uithof' vanaf de A27 en A28. Neem na het UMC-complex de eerste weg links. Hier staan ook Dutch Birding-wegwijzers. Op het grote parkeerterrein voor het gebouw kan op zaterdag gratis geparkeerd worden.

ZIEN MET ZEISS

Maar je mag ook *gezien* worden met deze prachtige Diascope van Zeiss. De naam staat garant voor perfectie. Met de 65 resp. 85mm(!) fluorite lenzen wordt een briljant beeld gevormd, tot in de kleinste details. Vaste- en zoom oculairen, paraattas, fotoadapter en Zeiss statief zijn de leverbare accessoires.

Technolyt in Wormerveer is hoofdsponsor van Sovon en importeur van Zeiss, Swift, Bynolyt, Fujinon, Myauchi en Gambit. Industrieweg 35, 1521 NE Wormerveer Holland. Tel.: 075 647 45 47, Fax: 075 621 36 63, E-mail: info@technolyt.nl

ARAGON natuurreizen - Spanje

Vogelreizen naar:

Castilië
Doñana
Ebro Delta
Extremadura
Gredos
Mallorca
Picos de Europa
Pyreneeën
Tarifa

Nieuw:

Foto-digiscoping Extremadura
Roemenië, mei 2006

BROCHURE: TEL. 026 - 372 43 44

25 JAAR SPAANSE NATUUR MET KEES WOUTERSEN: WWW.ARAGONNATUUR.COM

Vakantiehuisen
aan de zuidrand
van de Pyreneeën
voor vogelaars,
wandelaars
en families.

Vogelreizen in Polen

Groepsreizen (voorjaar 2006, 10-daags)

- Biebrzamoerassen en Bialowieza € 675,- all in (Vertrek: 21-04, 28-04, 05-05, 12-05, 19-05)
- Lubelskie, nationale parken € 720,- all in (Vertrek: 05-05)
- Poolse Karpaten, Spechten en Uilen € 740,- all in (Vertrek: 14-04)

Individueel

Veel mogelijkheden voor vogelaars, wandelaars, fietsers, kanovaarders, ouders en kinderen

Stichting Wólka

Postbus 483
6700 AL Wageningen
Tel: 0317-415205
Fax: 0317-415430
E-mail: info@wolka.org
Web: www.wolka.org

U overnacht bij gastvrije boeren, één van de manieren waarop stichting Wólka de kleinschalige landbouw in Polen ondersteunt.

VOGELBOEKEN

het Internationale
Vogelboeken
Verzendhuis

De specialist in vogelboeken met
méér dan 2500 titelsop voorraad.

Raadpleeg onze catalogus op internet:
site: www.birdbooks.nl

De Oldhorst, Zuiderzeestraatweg 415
8091 PA Wezep

tel. 0525-631139 fax 0525-633123
E-mail: birdbooks@introweb.nl

Oost-Europa ontdekken

met Farm Lator, uw Nederlandse
gastheer in het grensgebied
van de Karpaten en de
Hongaarse steppen.

Wij zorgen met sfeervolle accommodatie
(of camping), heerlijke maaltijden, een
gezellige bibliotheek en een gevarieerd
(vrijblijvend) excursieaanbod voor de
ambiance. De vogels doen de rest.

Individuele arrangementen,
groepsreizen en maatwerk. Kijkt
u op de rijk geïllustreerde site.

www.farmlator.hu

Tel.: 0036 49 336133

VOGEL & NATUURREIZEN

Duitsland
Frankrijk
Engeland
Schotland
Noorwegen
Zweden
Spanje

Griekenland
Turkije
Marokko
Israël
Kazachstan
Wit-Rusland
Rusland

Polen
Slowakije
Hongarije
Bulgarije
Roemenië
Letland
Slovenië

Costa Rica
India
Kenia
Sri Lanka
Papoea New-Guinea

Vraag de reisbrochure aan!

Eco Tourist Services 0521-383519

Reeweg 1, 8381 GA Vledder

Brochure, foto's en reisverslagen: www.ecotouristservices.nl

Werkelijk goed werk

Voor de Provincie Limburg zijn wij op zoek naar zeven broedvogelkarteeders.

Provincie
Limburg

De Provincie Limburg voert sinds 1990 broedvogelkarteringen uit. De resultaten worden gebruikt bij de aankoop van natuurgebieden, de monitoring van natuurontwikkeling, het opstellen van streekplannen, de toetsing van effecten van ruimtelijke ingrepen en bij natuurcompensatie.

Voor de functie van broedvogelkartereeder heb je ervaring op het gebied van groot-schalige karteringen en een goede kennis van de Limburgse avifauna. Je hebt bijvoorbeeld enkele jaren ervaring met Broedvogel Monitoring Projecten. Verder ben je

bij voorkeur in het bezit van een rijbewijs en beschik je over een auto.

De functies zijn voor de duur van vier tot maximaal zeven maanden en vangen aan in maart 2006.

Als je belangstelling hebt of meer informatie wenst over deze functie, neem dan gerust contact op met de heer drs. B. van Noorden, coördinator van het faunaonderzoek in Limburg, telefoon (043) 389 74 16 E-mail: bpm.van.noorden@prvlimburg.nl of met Daniëlle Beijersbergen, Tempo-Team Maastricht, telefoon (043) 351 61 69. E-mail: danielle.beijersbergen@tempo-team.nl

www.tempo-team.nl

tempo-team
uitzendbureau

opticon

VERREKIJKERS & TELESCOPEN

IMAGIC BGA PC.ASF T

8x32, 7x42, 8x42, 10x42

- Waterdichte constructie met stikstof-vulling
 - Asferische lenselementen + prisma met fase-coating
 - Uitdraaibare oogschelpen en inklikkende dioptrie instelling
 - Volledig beeldveld, ook voor bril-dragers
 - Close focus minder dan 2 meter
- Prijzen vanaf €575

IMAGIC TGA WP

8x32, 7x42, 8x42, 10x42, 7x50, 10x50

- Waterdichte constructie met stikstof-vulling
 - Volledig meervoudig-gecoat lens systeem [op alle glas/lucht overgangen]
 - Uitdraaibare oogschelpen en inklikkende dioptrie instelling
 - Volledig beeldveld, ook voor bril-dragers
- Prijzen vanaf €245

MM2 MIGHTY MIDGET TRAVELSCOPE

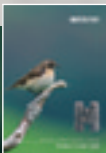
- Superklein, lichtgewicht constructie. Ingeschoven slechts 18cm
 - Nauwkeurig optisch systeem
 - Breed scherpstelwiel en inschuifbare zonnecap
 - Speciaal 25x en 15-40x oculair
 - Ook geschikt voor Opticon HDF/HR oculairen
 - Foto-adapter voor reflex-camera optioneel
- 52/45 €229, MM2 25x €74, MM2 15-40x €147

CAR WINDOW MOUNT €63

UDCA €169

For more information and a copy of our current Catalogue call +44 1582 726522 or visit our on-line Catalogue at www.opticon.co.uk
PO Box 370, Unit 21, Titan Court, Laporte Way, Luton, Beds, LU4 8YR, UK
Fax: +44 1582 723559 E-mail: sales@opticon.co.uk

Deze, en andere kijkers en telescopen, kunt u bekijken bij
Combi Focus Voorburg
Tel: 070 386 35 19 Fax: 070 387 60 53
combifocusvoorburg@hetnet.nl
Kon. Julianaplein 10 2274 JD Voorburg

- Kijkers vanaf € 22,50 •
Zeiss en Swarovski
vanaf € 348,00
- Windstopper fleece •
vanaf € 109,95
- Blouse vanaf € 45,00 •
- Thermisch ondergoed •
vanaf € 14,00
- Broeken vanaf € 65,00 •
- Schoenen vanaf € 79,95 •

Alles wat u nodig heeft als u de deur uit gaat.

functionele kleding
o.a. wind-,waterdicht, ademend
snel drogende kleding
thermisch ondergoed
verrekijkers

Bynolyt, Minolta, Swarovski en Zeiss
fototassen

kampeeraccessoires
wandelschoenen

boeken en kaarten
bergsportmateriaal
en nog veel meer...

Foto: Hagjofs

www.bever.nl

20.000 artikelen voor een avontuurlijke vakantie

Alkmaar Kanaalkade 53 • Almere Markerkant 1303 MN • Amersfoort Kamp 53 • Amsterdam Stadhouderskade 4 • Apeldoorn Stationsstraat 134 • Arnhem Utrechtsestraat 3 • Breda Wilhelminastraat 22 • Den Haag The Globe Waldorpstraat 15 • Eindhoven Leenderweg 202 • Enschede Haaksbergerstraat 116 • Groningen St. Jansstraat 17 • Haarlem Zijlweg 63 • Hengelo Brink 120 • Hilversum Havenstraat 16 • Leeuwarden Voorstreek 39 • Leiden Nieuwe Rijn 45 • Maastricht Scharnerweg 66 • Nijmegen Marikenstraat 2 • Rotterdam Adm. de Ruyterweg 33 • Steenwijk Woldmeentherand 11 • Tilburg Koningsplein 2 • Utrecht Balijelaan 10 • Antwerpen/Merksem Bredabaan 968.

Vraag onze GRATIS catalogus aan op www.bever.nl

Barmsijzenwolken

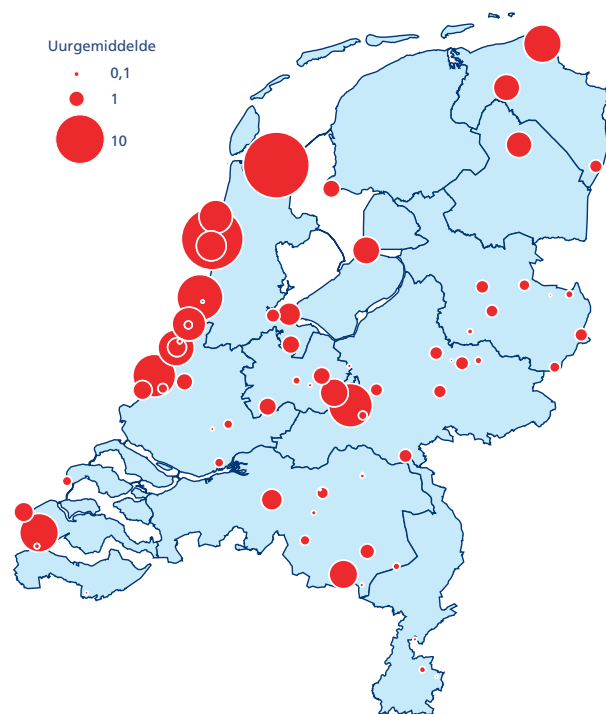
Grote Barmsijzen.
Foto: Arie Ouwerkerk

Het najaar van 2005 had voor trektellers veel moois in petto. Af en toe spectaculaire aantallen van de bulksorten, en ook nog eens de nodige influxen. In juli waren er al flinke groepen Kruisbekken en Sijzen aanwezig, vanaf begin september kwamen er opvallend veel Zwarte Mezen langs, later gevolgd door minder grote maar evenzeer gedenkwaardige aantallen Appelvinken en Goudvinken. Aan het eind van dit enerverende seizoen druppelden er ook nog eens Pestvogels door en kwamen vooral de barsmsijzen los. Half november passeerden spectaculaire aantallen, met name in de kuststrook, waar er soms meer dan 1000 per dag werden gezien; dergelijke records werden geboekt langs de Afsluitdijk bij Den Oever (1514 op 13 november), de Hondsbossche Zeewering (1026 op 14 november) en De Vulkaan in Den Haag (1672 op 22 november). In het binnenland ging het om veel lagere aantallen, die echter op sommige posten nog tot vele honderden opliepen (581 op 16 november bij Veenen-daal). De meeste vogels werden hier gezien in de kustprovincies; bezuiden de Grote Rivieren vielen de aantallen wat tegen. In totaal werden tot en met 6 december ruim 33.000 ex. genoteerd op de trektelposten. Hierbij moet worden bedacht dat de telactiviteit op veel posten na half november (dus in de belangrijkste doortrekperiode van barsmsijzen) sterk vermindert. Het is duidelijk dat het om de grootste influx gaat sinds die van 1986. Een prachtig

overzicht van de resultaten in Nederland, Vlaanderen en per telpost is te vinden op de door Jethro Waanders en Gerard Troost ontworpen trektelsite www.trektellen.nl. Bij overvliegende vogels is het vaak ondoenlijk om onderscheid te maken tussen Kleine en Grote Barmsijzen, al draait een enkeling zijn hand hier niet voor om, op grond van verschillende roepgeluiden. Toch is wel duidelijk dat het overgrote deel van de vogels zoals verwacht Grote Barmsijzen betreft. Dit blijkt uit ringvangsten en nauwkeurige observatie van neergestreken vogels, en ook uit gegevens van andere landen. Zo werden in Falsterbo (Zuid-Zweden) tot en met 20 november 16.285 barsmsijzen geteld (twaalfmaal het gemiddelde jaartotaal); dit moeten merendeels Grote Barmsijzen zijn aangezien Kleine Barmsijzen er alleen in het uiterste zuiden broeden. Dat sommige vogels uit wel zeer verre streken kwamen, bewijst een te Meyendel gevangen vogel met Chinese ring! Overigens kunnen barsmsijzenverplaatsingen tot diep in de winter aanhouden. We zijn dan ook benieuwd in hoeverre onze PTT-medewerkers op hun routes eind december verblijd zullen worden met blikkerige 'tjit-tjit-tjit' roepjes.

Fred Hustings

Met dank aan www.trektellen.nl voor de gegevens en het kaartje.

Overzicht van trektelposten en waargenomen aantallen barsmsijzen (uurgemiddelden) in najaar 2005.

Goede broedresultaten bij arctische ganzen

Nu de eerste grote aantallen ganzen in ons land zijn gearriveerd is een eerste impressie mogelijk van de broedresultaten van de afgelopen zomer. En die lijken bij de meeste soorten goed. Toendra- en Taigarietgans hebben beide ruim 30% eerstejaars, zo'n 10-15% meer dan in de afgelopen jaren gebruikelijk was. Bij de Kolgans is het beeld nog wat wisselend. Sommige gebieden komen op 22%, andere op 27%; gemiddeld schommelt het rond een jongenaandeel van 26%. De meeste succesvolle paren hebben tenminste twee jongen, sommige families zelfs vijf of zes. Sinds 2000 bleef het percentage eerstejaars bij de Kolgans meestal steken rond de 16%. Brandgansen kwamen met rond de 27% eerstejaars terug uit de broedgebieden.

Dit is het beste broedresultaat sinds 1996/97. Bij de Rotgans werd voor het eerst sinds de jaren tachtig weer een 'super-broedjaar' vastgesteld. De meeste gebieden melden zo'n 40% jongen. Deze soort was juist vanwege afnemende reproductie in de laatste tien jaar sterk in aantal afgenomen. De goede broedresultaten van de 'continentaal' broedende arctische soorten staan in schril contrast met de magere reproductie bij de op Spitsbergen broedende Kleine Rietgans. Tellingen in Friesland komen op hooguit 7% jongen. Sinds 1990 waren er bij deze soort slechts twee jaren met nog minder jongen. Het broedsucces bij de in Noord-Scandinavië en Rusland broedende soorten kan deels (Kolgans, Rotgans) in ieder geval

worden verklaard vanuit de hoge dichtheden aan lemmingen in de broedgebieden. De expeditie van Bart Ebbing e.a. op Taimyr meldde zelfs ongekende aantallen Middelste Jagers en wezels die de toendra bevolkten. Op andere plekken werd melding gemaakt van een vroeg voorjaar en goede opgroeimogelijkheden voor de kuikens.

Kees Koffijberg

Adulte (links) en
juvenile (rechts) Kolgans.
Foto: Berend Voslamber